

स्वर्गवासी श्राविकारत्न भाई पारवतीभाई.

७८८
 विक्रम संवत् १९०४ना
 भाद्रपदा शुद्ध ४.

विक्रम संवत् १९६४ ना
 कार्तिक शुद्ध १०.

જિવાસી.

શ્રાવિકારત્ન બાઈ પારવતીબાઈનું

કુંક

જીવન વૃતાંત

આ પવિત્ર પારવતીબાઈનો જન્મ વિક્રમ સંવત. ૧૬૦૪ ના ભાદરવા માસની શુકલ ચતુર્થીએ થયો હતો. આ સાધ્વી સ્ત્રીનો જન્મ આપણા માંગલ્ય પર્વ સંવત્સરી પર્વના રાજ થવા થી તેમના માત પિતાને અત્યંત હર્ષ થયો હતો જ્યારથી પારવતી બાઈની નિર્દોષ બાલ્યાવસ્થાનો આરંભ થયો ત્યારથીજ તેમના પવિત્ર આત્મામાં ધર્મ શ્રદ્ધાનો ઉદ્ભવ સહજ થયો હતો, તેમનું બાળ જીવન વિલક્ષણ હતું. તેમના વચનમાં મધુરતા છવાઈ રહેલી હતી. હૃદયપર ધાર્મિકતાની છાપ બાલ્યે પૂર્વ જન્મના સંસ્કારથી સંપાદિત થઈ હોય તેમ દેખાતી હતી. તેઓ સ્વભાવે ભોળા અને અંતઃકરણ ઉજ્જ્વળ હતું. આવી આવી જીતમ ભાવનાનો અનુભવ કરતાં એ બાળશ્રાવિકા વય વૃદ્ધિ પામતાં તેમનો વિવાહ સં ૧૬૧૮ની સાલમાં માંગરોળ વાળા શેઠ મોતીચંદ દેવ ચંદની સાથે થયો હતો, જેઓ હાલમાં વિદ્યમાન છે. શેઠ મોતીચંદભાઈ પણ શુશિલ, માયાળુ અને ધર્મનિષ્ઠ છે. પોતાની બુદ્ધિબળથી વેપારમાં અભ્યુદય પામી સારી લક્ષ્મી સંપાદન કરી છે. અને પોતાની મનુષ્ય જન્મની સાર્થકતા અનેક ધાર્મિક કાર્યોમાં લક્ષ્મીનો સહ વ્યય કરી કરેલી છે.

પવિત્ર પારવતી બાઈ શેઠ મોતીચંદભાઈના ઘરમાં યુગ યુગ કતાંજ સાથેજ લક્ષ્મીને લાભા હતા, એટલે કે તેમના શેઠના

ધરમાં આવ્યા પછી શેઠને વેપારાદિ કાર્યોમાં લક્ષ્મીની વૃદ્ધિ પણ થતી આવી હતી.

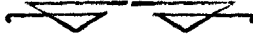
પારવતી બાઈ જેમ જેમ પ્રૌઢ વયમાં આવવાની યોગ્યતા ધરાવવા લાગ્યા, તેમ-તેમ તેમની મનોવૃત્તિમાં વિવિધ બતના ગુણો સંપાદન કરવાની ઈચ્છાઓ પ્રગટ થતી હતી. તેમનો સ્વ-ભાવ આનંદી હતો. અને સાથે-ક્ષમા અને શાંતીનો ગુણ હતો અને ખાસ કરીને મોટો ગુણ હયાનો હતો કે જેને લઈને ગરીબ જૈન અને બીજા લોકોને દર વરસે હબરો રૂપીયાની ખાનગી સખાવત કરતા હતા, તે સિવાય તેમણે પોતાની જીંદગીમાં તીર્થ યાત્રા સંઘ સેવા અને સાધુ સાધ્વીની ભક્તિ નિમિત્તમાં પુષ્કળ દ્રવ્ય ખર્ચ્યું છે. જેથી તેઓ એક ધર્મ મુર્તિ હતા તેમ કહેવામાં અતિ ર્યોક્તિ બીલકુલ નથી. ઉપર મુજબના ધાર્મિક જીવનના સાઠ વર્ષ પુર્ણ થયા; અને જેમ મનુષ્યની અવિચળ સ્થિતિ રહેતી નથી તે મુજબ વિક્રમ સંવત ૧૯૬૪નો કારતક માસ આવ્યો જે વખતે પારવતીબાઈના આયુઃકર્મની અવધિનો આ છેલ્લો માસ હતો. પોતાની છેલ્લી અવસ્થાના દીવસોમાં પોતાના પતિ તેમજ પુત્રો વિગેરેને તમામ પ્રકારની સૂચના કરી પરમાત્માનું સ્મરણ કરતાં ચાલતી સાલના કારતક શુદ્ધ ૧૦ ના રોજ પોતાના પતિ આર પુત્રો વગેરે ૧૦૦ માણસના કુટુંબને યાજ્ઞ મૂકી આ ક્ષાની દુનિઆનો ત્યાગ કરી આ ધર્મ પરાયણ આત્મા આ ક્ષણિક દેહ છોડી દઈ સુકૃતનુકૂળ લોગવવા પર લોકમાં ચાલ્યો ગયો.

શ્રી માન ગૃહસ્થના ધરમાં ઉછરેલી શ્રાવિકાઓએ પોતાનું જીવન કયે માર્ગે સાર્થક થશે એ બાણુવું હોય તો તેમણે આવી આવી ઉત્તમ શ્રાવિકાઓનું અલ્પ જીવન ચરિત્ર વાંચી જોવાની અને તેનું અનુકરણ કરવાની, તેમજ દુનિયામાં આવા જે દૃષ્ટાંત રૂપે ઉત્તમ નમુનાઓ (શ્રાવિકાઓ) હોય તેમનું અવલોકન કરી

(૫)

તેમના ચારિત્ર પ્રમાણે ચાલવાની પ્રેરણા કરવા બલામણુ કરીએ છીએ.

સ્વર્ગવાસી પારવતી બાઇની પાછળ તેમના પતિ શેઠ મો-
તીચંદ હેવચંદ તરફથી રૂા, ૧૫૦૦૦) ની મોટી રકમ ધર્મ કાર્યને
માટે વાપરવામાટે અર્પણ કરેલ છે જેના સહઉપયોગથી એ સ્વર્ગ
વાસી ધર્માત્માને ઉદ્દેશીને ઉત્તમ પુણ્ય સંપાદન થશે.

ઉપોદ્ધાત

શ્રી જૈન દર્શન રૂપ કલ્પવૃક્ષને ચાર અનુયોગ રૂપ શાખાઓ છે. જેમાં દ્રવ્યાનુયોગ મુખ્ય શાખા છે. આ અંથ તેના એક અંશ છે. આ અંથની અવચૂરી વિક્રમ સંવત ૧૫૭૬ના વર્ષ માં શ્રી પાટણ શહેરમાં શ્રી જિન હંસસૂરિના પરિવારના વિષે શ્રીધવલચંદ્ર નામના ઉપાધ્યાયના શિષ્ય ગજસાર નામના મુનિએ પૂર્ણ કરેલી છે. જેની સુંદર અને શુદ્ધ પ્રત અમારા વાંચવામાં આવતાં માલુમ પડયું કે આ અવચૂરિનું સંસ્કૃત એવું તો સરલ અને રસિક છે કે, આ અંથનું અધ્યયન કરનારને આનંદ સાથે કંઠાંત્ર કરવાની જ્ઞાસા યાય તેવું છે. જેથી તેનું મૂળતથા અવચૂરિ સાથે બાષાંતર કરી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલ છે; જેમાંદરેક ગાથા અને લેહોની વ્યાખ્યા સ્પષ્ટ અને સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપમાં બતાવવામાં આવેલ છે.

આવા પઠન પાઠન કરવા માટે અત્યુત્તમ ઉપયોગી દ્રવ્યાનુયોગના અથો અમારા તરફથી પ્રસિદ્ધ થતાં શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશના ગ્રાહકોને દરવર્ષે ભેટ આપવામાં આવે છે, તેજ મુજબ આ વર્ષના ગ્રાહકોને પણ ભેટ આપવા માટે આ અંથ પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે.

શહેર માંગરોળના વતની અને ધંધા અર્થે હાલમાં મુંબઈમાં વસતા શેઠ મોતીચંદ દેવચંદ પોતાની સ્વર્ગવાસી પત્નિ બાઈ પારવતી બાઈના સ્મરણાર્થે આ અંથ પ્રસિદ્ધ કરવામાં એક સારી રકમ આ સંબંધે ભેટ આપેલ છે. તેથી તેમને ખરે ખરો ધન્ય વાદ ધરે છે. કારણ કે પોતાના પ્રિયજનનું જ્ઞાનદાન આપવામાં કે તેના ઉત્તેજન અર્થે જે સ્મારક કરવું તેનાથી ખીણું કાઠપણું જીજ્ઞાસુ કાર્ય હોઈ શકે તહીં,

આ અંચનું ભાષાંતર કરવામાં તેમજ છપાવવાની બાબતમાં પુરતી કાળજી રાખેલી છે, છતાં દૃષ્ટિદોષથી કોઇપણ ભૂલ રહી ગયેલાં માલુમ પડે તો સુઝ જનો સુધારી વાંચશે અને માફ કરશે અને અમોને લખી જણાવશે એવી વિનંતી છે.

વીર સંવત ૨૪૩૪
આત્માનંદ ભુવન
વૈશાક શુદ્ધી ૧૧

દી.
શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા.
ભાવનગર.

ॐ नमः श्रीपार्श्व नाथाय.

दंडकविचार.

अथवा,

विचार षट् त्रिंशिका.

(स्वापज्ञ अवचूर्णि सहिता.)

अवचूर्णि— श्रीवामेयं महिमामेयं प्रणीधाय बालधीगम्याम् । स्वोपज्ञं कूर्वेऽहं विचारषट् त्रिंशिका विवृतिम् ॥ १ ॥

महिमाथी न मापी शक्य एवा अटले अपरिमित महिमा वासा, एवा श्रीवामादेवीना पुत्र श्री पार्श्वनाथ प्रभुनुं ध्यान करी आल बुद्धिथी जली शक्य तेवी विचार षट्त्रिंशिकानी स्वोपज्ञ अवचूर्णि हुं कश्छुं. १

इह चतुर्विंशतिदंरुकेषु प्रत्येकं संक्षिप्त संग्रहणी १४ पदानामवतारणं चिकीर्षितं तच्चार्हद्विज्ञप्ति द्वारा प्रकटयन्नाह सूत्रकृत् सूत्रम्

आ अथमां योवीश दंडकमां प्रत्येक दंडकना संक्षेपवासा संग्रहणीना योवीश पदोनुं अवतारणुं करवाने धर्येखुं छे, ते अर्हंत भगवान्नी विज्ञप्ति द्वाराअे प्रकट करता सूत्रकार नीयेनुं सूत्र कहेछे.

(२)

दंडक विचार.

मूल.

नामिउं चउवीस जिणे तस्सुत्त वियार लेस दे-
सणओ

दंडक पएहिं ते च्चिय, थोसामि सुणेह भो
भव्या ॥ १ ॥

भावार्थ—चौवीश जिनोने नमस्कार करीने तेमना आगम
भां डहेला जे वियारे तेभांथी देशगात्र कथन करवाने भाटे दंडक
नामना चौवीश अवस्थानोनी साथे हुं तेमनी स्तुति करीश भाटे
दे भव्यो, तमे सांभलो. ॥ १ ॥

नत्वा मनोवाक्कायैः प्रह्वीन्नुय

नमस्कार करीने जेटले मन; वचन कायाथी नम्र थर्धने
कान् ? छाने नमस्कार करीने ?

चतुर्विंशतिजिनान् । चौवीश तीर्थंकरने.

अत्र जरते सांप्रतीनावसर्पिणीमाश्रित्यान्य-
प्रातीतानागतकालाः पंचदशकर्मभ्रूमीश्च प्रतीत्य
जिनबहुत्वापत्तेः अर्द्धतानेव जिनान् स्तोष्ये ।

आ भरतभंडमां डाल यालता अवसर्पिणी डालने आश्रीने
श्रीऋषभादिक चौवीश जिनोनेज हुं स्तवीश कारणके, नहीतो
अतीत अनागत काले पंजर कर्मभ्रूमिने विषे धणां जिनो छे,
परंतु आदिनाथ विगेरे जिनोनीज स्तुति करीश.

कुतः

શામાટે તેમની સ્તુતિ કરીશ ?

તેષાં સૂત્રમાગમો જિનાગમસ્તચ્ચેદ “ સરીર-મોગાહણાય સંઘયણા ” સસેત્યાદિરૂપં તસ્ય વિચારો વિચારણં તસ્ય લેશોઽશસ્તસ્ય દેશનતઃ કથનતઃ ।

તે જિન ભગવંતના સૂત્ર જે આગમ—જિનાગમ એટલે “ શરીરમોગાહણાય ” ઇત્યાદિ સૂત્ર ૩૫ આગમ, તેનો જે વિચાર તેના લેશ માત્ર કહેવાથી.

કૈઃ સહ ?

તે કોની સાથે સ્તુતિ કરીશ ?

દંમકપદૈઃ શ્રીજ્ઞગવત્યાદિસૂત્રોક્ત “ નેરજ્યાઅસુ-રાઈ ” ઇત્યાદિ ગાથાક્રમનિબદ્ધદંમકસંજિત ૨૪ જીવસ્થાનૈઃ ॥

દંડક પદવડે એટલે શ્રી ભગવતી ત્રિગેરે સૂત્રમાં નેરજ્યા કહેલઇત્યાદિ ગાથાઓમાં અનુક્રમે બાંધેલા દંડક નામના ચોવીશ જીવોના સ્થાનોની સાથે તેમને સ્તવીશ.

શ્રૃણુત જ્ઞો જ્ઞવ્યાઃ ઇતિ ।

હે ભવ્ય પ્રાણીઓ, તે તમે સાંભલો.

(ઉપરનું ૫૬ શામાટે કહ્યું, તે કહે છે.)

“ અપ્રતિબુદ્ધે શ્રોતરિ વક્તુર્વાચિઃ પ્રયાંતિ વૈ-ફલ્દ્યં ” ઇતિવચનાત્ શ્રોતૃસંમુખીકરણાર્થં ॥ ૧ ॥

“ જે શ્રોતા સાવધાન થઇને સાંભલે નહીં તો કહેનારનું વચન નિષ્ફલ થાય છે, ” એવું વચન છે, માટે ઉપરનું વચન શ્રોતાઓને

(૧૪)

દંડક વિચાર.

સન્મુખ કરી સાવધાન કરવાને માટે કહેલું છે. ૧

અથ દંડકનામાન્યાહ

હવે દંડકના નામ કહેછે.

મૂલ.

નેરઙ્ગા અસુરાઈ. પુઠવાઈ વેઈંદિયાદુ ચેવ ।
ગભયતિરિય મણુસ્સા, વંતર જોઈસિય વે-
માળી ॥ ૨ ॥

ભાવાર્થ—નારકીનો એક દંડક, અસુરાદિ વિગેરે દશ નિકા
યના દશ દંડક, પૃથ્વી વિગેરે પાંચ ભેદવાલા જીવના પાંચ દંડક,
બે ઇન્દ્રિય વિગેરે ત્રણ વિકલેન્દ્રિય જીવોના ત્રણ દંડક, ગર્ભજ એવા
તિર્યચ અને ગર્ભજ એવા મનુષ્યના મંલીને બે દંડક, વ્યંતરદેવતા
નો એક દંડક, જ્યોતિષકદેવતાનો એક દંડક અને વૈમાનિકદેવતાનો
એક દંડક—એ ચોવીસ દંડક થયા. ૨

સપ્ત પૃથ્વીનારકાણામેકો દંડકઃ ।

નારકીની સાત પૃથ્વીઓનો એક દંડક છે.

જ્ઞવનપતીનામસુરાદિ દશદશ નિકાયજ્ઞેદા દશ
દંડકાઃ ।

ભવનપતિઓના અસુર વિગેરે દશ નિકાયના ભેદથી દશ દંડક છે.

પૃથ્વ્યાદીનાં પંચ ।

પૃથ્વી વિગેરે પાંચ ભેદવાલા સ્થાવર જીવોના પાંચ દંડક છે.

વિકલ્પાનાં ત્રયઃ ।

બે ઇન્દ્રિય વિગેરે વિકલેન્દ્રિય જીવોના ત્રણ દંડક છે.

गर्जजतिर्यक्रमनुष्यज्योतिष्कवैमानिका एकै-
कदंरुकाश्चैते सर्वे २४ ।

गर्जन तिर्यय, गर्जन मनुष्य, ज्योतिषी अने वैमानिकना
એક એક દંડક છે, એ સર્વ મલીને ચોવીશ દંડક થાય છે.

इह सूक्ष्मा अपर्याप्तकाश्च प्रायो नाधिक्रियं ते ॥ २ ॥

આહીં સૂક્ષ્મ અને અપર્યાપ્ત જીવો ધણુંકરીને લીધેલા નથી ૨

शरीरादि चतुर्विंशतिद्वाराणां

नामस्वरूपं गाथाद्वयेनाह ।

હવે શરીર વિગેરે ચોવીશ દ્વારોના નામનું સ્વરૂપ
બે ગાથાથી કહે છે.

मूत्र.

संखित्तयरीउ इमा, सररर मोगाहणाय संघ-
यणा ।

सन्नासं ठाण कसाय, लेस इंदिय दु समुग्घा
या ॥ ३ ॥

दिठी दंसण नाणे, जोगुवओगो ववाय चव-
णठि इ ॥ ॥

पज्जति किमाहारे, संन्नीगइ आगइ वेए ॥४॥

ભાવાર્થ

પેહેલું શરીરદ્વાર, ખીજું અવગાહનાદ્વાર, ત્રીજું, સંઘયણા

(૬)

દંડક વિચાર.

દ્વાર, ચોથું સંજ્ઞાદ્વાર, પાંચમું સંસ્થાનદ્વાર, છઠું કષાયદ્વાર, સાતમું લેશ્યાદ્વાર, આઠમું ઈન્દ્રિયદ્વાર, નવમું દ્વિસમુદ્ધાતદ્વાર, દસમું દૃષ્ટિદ્વાર, અગ્નીઆરમું દર્શનદ્વાર, બારમું જ્ઞાનદ્વાર, તેરમું અજ્ઞાનદ્વાર, ચૌદમું યોગદ્વાર, પંદરમું ઉપયોગદ્વાર, સોળમું ઉપપાતદ્વાર, સત્તરમું અવનદ્વાર, અઠારમું સ્થિતિદ્વાર, આગણી-શમું પર્યામિદ્વાર, વીશમું કિમાહારદ્વાર, એકવીશમું સંજ્ઞીદ્વાર, બાવીશમું ગતિદ્વાર, ત્રેવીશમું આગતિદ્વાર, અને ચોવીશમું વેદ દ્વાર, આ શરીર વગેરે ચોવીશ દ્વારો સંક્ષેપથી કહેલા છે. ૩-૪

અવચૂરિ

દ્વારગાહા હુગંઙ્ગિતિ દ્વારગાથાદ્વયં લઘુસમ્પ્રહણીસ-
ત્કમિહૈષામેવ પદાનાં વિચારણીયત્વાત્ ષટ્ત્રિંશિ-
કાયાં લિખિતં ।

આ બે દ્વાર ગાથા લઘુ સમ્પ્રહણી નામના પ્રકરણમાંથી લીધે-
લી છે, એના પદો વિચારના યોગ્ય હોવાથી અહીં આ ષટ્ત્રિંશિ-
કામાં લખેલા છે.

વ્યાખ્યાલેશશ્ચ યથા ।

તેની વ્યાખ્યાનો લેશ આ પ્રમાણે છે.

સ્વાન્નાવિકાશરીરં ઔદારિક ૧ વૈક્રિય ૨
આહારક ૩ તૈજસ ૪ કાર્મણ ૫ જ્ઞેદાત્પંચધા ।

૧ ઔદારિક, ૨ વૈક્રિય ૩ આહારક, ૪ તૈજસ અને કાર્મણ
—એ પાંચ ભેદથી શરીર દ્વાર પાંચ પ્રકારનું છે.

एषाचावगाहना उच्चूयमानं जघन्यमध्यमोत्कृष्टज्जे-
दात्रिधा ।

એ શરીરની અવગાહના એટલે શરીરન ઉંચાઇનું માન તે જઘન્ય મધ્યમ અને ઊત્કૃષ્ટ એવા લેદથી યુ પ્રકારે છે.

કર્મગ્રંથકાન્નિપ્રાયેણ સ્થિરરચનાશિષઃ સંહનનં તચ્ચ ષોઢા ।

કર્મગ્રંથના અભિપ્રાય પ્રમાણે જ શરીરની એ સ્થિતિ સ્થિર રચના એટલે બાંધો તે સંહનન કહેવાય છે તે સનન છ પ્રકારનું છે.

વજ્રરૂષજ્ઞનારાચ ૧ રૂષજ્ઞનારાચ ૨ નારાચ ૩ અર્ધનારાચ ૪ કીલિકા ૫ સેવાર્ત ૬ જ્ઞેદાત્ ।

૧ વજ્ર રૂષજ્ઞનારાચ, ૨ રૂષજ્ઞનારાચ, ૩ નારાચ, ૪ અર્ધ, નારાચ ૫ કીલિકા અને ૬ સેવાર્ત એવા લેદથી છ પ્રકારનું છે.

સંહનનાદિલક્ષણં તદ્વજ્ઞનાશાસ્ત્રાદવસેયં । ૩

તે સંહનન વિગેરેના લક્ષણ લક્ષણોને દર્શાવનારા શાસ્ત્રમાંથી બહુ લેવા.

સંજ્ઞાશ્વતસ્રઃ આહાર ૧ જય ૨ મૈથુન ૩ પરિગ્રહ ૪ લક્ષણાઃ અથવા દશ એતાસ્વેવ ક્રોધ ૫ માન ૬ માયા ૭ લોભ ૮ લોક ૯ ઓઘ સંજ્ઞા ૧૦ ક્ષેપાત્ ॥ ૪ ॥

સંજ્ઞા ચાર પ્રકારની છે. ૧ આહાર, ૨ ભય, ૩ મૈથુન, અને ૪ પરિગ્રહ એવા તેના નામ છે. અથવા એની અંદર ૫ ક્રોધ, ૬ માન, ૭ માયા, ૮ લોભ, ૯ લોક અને ૧૦ ઓઘ એ છ ઉમેરવાથી તેના દશ લેદ પણ થાય છે.

અથ સંસ્થાનાનિ સમચતુરસ્ર ૧ ન્યગ્રોઘ ૨ સાદિ ૩

(૮)

દંઢક વિચાર.

વામન ધ કુજ, ૫ હુંડ ૬ જ્ઞેદાત્ પઢવિધાનિ. ૫

૧ સમયહસ, ૨ ન્યત્રોધ, ૩ સાદિ, ૪ વામન, ૫ કુખ્જ,
૬ હુંડ-એવા લેથી સંસ્થાન છ પ્રકારના છે.

કષાયાશ્ચ ક્રંધ ૧ માન ૨ માયા ૩ લોજ્ઞાશ્ચત્વાર ૪ ધ

કષોધ, માન, ૩ માયા અને ૪ લોભ એ ચાર કષાય
ક્રવાય છે.

લેશ્યાઃ ષટ્કૃષ્ણ ૧ નીલ ૨ કાપોત ૩ તેજઃ ધ પદ્મ

૫ શુક્લ ૬ રૂપાઃ પરમત્રતા ડ્વ્યલેશ્યા અવસ્થિતા

વિચાર્યાઃ ન જ્ઞાવરૂપાઃ ૭

લેશ્યાઓ છ છે, ૧ કૃષ્ણ, ૨ નીલ, ૩ કાપોત, ૪ તેજ,
૫ પદ્મ અને ૬ શુક્લરૂપ, પરંતુ એ છ લેશ્યાઓ અહીં દ્રવ્યરૂપ
છે એમ સમજવું, ભાવ રૂપ નથી.

ઈન્ડ્રિયાણિ પંચસ્પર્શન ૧ રસન ૨ ગ્રાણ ૩ ચક્ષુઃ ધ

શ્રોત્ર, ૫ રૂપાણિ । ૭ ।

૧ સ્પર્શન, ૨ રસન (જીભ), ૩ ગ્રાણ (નાસિકા) ૪
ચક્ષુ અને ૫ શ્રોત્ર (કાન) એ પાંચ ઈન્દ્રિયા છે.

દ્વૌ સમુદ્ઘાતૌ સમવહનનમાત્મપ્રદેશવિક-

રણં સમુદ્ઘાતઃ સચાજીવવિષયોઽચિત્તમહાસ્કંધરૂપઃ

અન્યો જીવવિષયઃ ।

સમુદ્ઘાત એ પ્રકારના છે આત્માના પ્રદેશ શરીરથી વિકરણ
-બાહર નીકલે છે તે સમુદ્ઘાત કહેવાય છે. તેમાં જ અહવ
સંબંધી સમુદ્ઘાત છે, અચિત્તનો મહાસ્કંધ રૂપ છે અને બીજો અવ
સંબંધી સમુદ્ઘાત છે.

સઃસપ્તઘા ॥ વેયણ ૧ કસાય ૨ મરણે, ૩ વેન-
વિવય ધ તેનણ ૫ આહારે ૬ । કેવલિણ ૭ ચેવજ્જવે,
જીવમણુ સ્સાણસત્તેવેત્તિ ॥ ૧ ॥

તે સાત પ્રકારનો છે — તે નીચે પ્રમાણે.

૧ પહેલી વેદના સમુદ્ધાત, ૨ બીજી કષાય સમુદ્ધાત, ૩ ત્રીજી
મરણ સમુદ્ધાત, ૪ ચોથી વૈક્રિય સમુદ્ધાત, ૫ પાંચમી તૈજસ
સમુદ્ધાત, ૬ છઠી આહાર સમુદ્ધાત, અને ૭ સાતમી કેવલી
સમુદ્ધાત છે. — એ સાત સમુદ્ધાત મનુષ્ય જીવોને હોય છે. ૧

દૃષ્ટિસ્ત્રિઘા મિથ્યાત્વસમ્યક્કમિશ્રજ્ઞેદાત્ । ૧૦ ।

દૃષ્ટિ ત્રણ પ્રકારની છે ૧ મિથ્યાત્વ દૃષ્ટિ, ૨ સમ્યક્ત્વ દૃષ્ટિ,
અને ૩ મિશ્ર દૃષ્ટિ.

દર્શનં ચક્ષુ ૧ અવધિ ૨ અવધિ કેવલ ધ જ્ઞેદાત્
ચતુર્વિધં । ૧૧ ।

૧ ચક્ષુ દર્શન, ૨ અચક્ષુ દર્શન, ૩ અવધિ દર્શન, અને ૪ કેવલ
દર્શન એવા ભેદથી દર્શન ચાર પ્રકારનું છે.

જ્ઞાનં મતિશ્રુતાવધિમનઃપર્યાયકેવલજ્ઞેદાત્
પંચઘા । ૧૨ ।

૧ મતિજ્ઞાન, ૨ શ્રુતજ્ઞાન, ૩ અવધિજ્ઞાન, ૪ મનઃપર્યાયજ્ઞાન,
અને ૫ કેવલજ્ઞાન — એવા ભેદથી પાંચ પ્રકારનું જ્ઞાન છે.

અત્ર જ્ઞાનસાહચર્યાદનુક્તમપ્યજ્ઞાનં ગ્રાહ્યં તન્ન
ત્રિઘા મત્યજ્ઞાનં શ્રુતાજ્ઞાનં વિજ્ઞંગજ્ઞાનરૂપં । ૧૩ ।

અહીં 'અજ્ઞાન કહેલું' નથી તે પણ જ્ઞાનના સાહચર્યથી મહત્ત્વ

(૧૦)

દંડક વિચાર.

કરવું. તે ૧ મત્યજ્ઞાન, ૨ શ્રુતાજ્ઞાન અને ૩ વિભંગજ્ઞાન એમ ત્રણ—પ્રકારનું છે.

યોગાઃ પંચદશ ચતુર્ક્ષા મનોયોગઃ ।

યોગ પંચર પ્રકારના છે, તેમાં મનોયોગ ચાર પ્રકારનો છે.

તદ્યથા તે નીચે પ્રમાણે છે—

પટે પટોઽયમિત્યાદિ ચિંતયતઃ સત્ય મનોયોગઃ

વસ્ત્રને જોધને, “આ વસ્ત્ર છે” એમ ચિંતવવું, એ પેહેલો સત્ય મનોયોગ કહેવાય છે.

ઘટે પટોઽય મિત્યાદિ ચિંતયતઃ અસત્યમનો

યોગઃ ।

ઘડાની અંદર “આ વસ્ત્ર છે” એમ ચિંતવવું, તે ખીજો અસત્ય મનો યોગ કહેવાય છે.

નગરે દારકપંચકે જાતે પંચ સપ્ત દારકા જાતા

સ્ત્યાયનુચિંતયતઃ સત્યામૃષામનોયોગઃ ।

કોઈ નગરમાં પાંચ છોકરા થયા હોય, તે છતાં “પાંચ છોકરા થયા” એમ ચિંતવવું, તે સત્યામૃષા નામે ત્રીજો મનો-યોગ કહેવાય છે,

દેવદત્તોઽયમિત્યાદિ ચિંતયતોઽત્યસામૃષા મનો

યોગઃ

“આ દેવદત્ત છે” એમ ચિંતવવું, તે “અસત્યામૃષા” નામે ચોથો મનોયોગ કહેવાય છે.

અથ વાચા ચતુષ્ટયમાહ ।

હવે ચાર પ્રકારની વાણી કહે છે.

સત્યાસત્યાસત્યામૃષા અસત્યાઽમૃષા

इति ज्ञाषाचतुष्टयम् ।

૧ સત્યા, ૨ અસત્યા, ૩ સત્યામૃષા, ૪ અસત્યામૃષા. એ ચાર પ્રકારની ભાષા છે.

घटे घटोऽयमिति सत्या १ घटे पटोऽयमित्य-
सत्या २ जीर्णधान्यराशौ बहु जीवान् दृष्ट्वा सर्वे
जीवा इति वदतः सत्यामृषा मिश्रापरपर्याया ३
आगच्छ जो देवदत्त इत्यसत्या मृषा ४ एतद्वाक् च-
तुष्टयं जवति ।

૧ ઘડાને કહેવું કે, “આ ઘડો છે” એ પેહેલી સત્યાભાષા. ૨ ઘડાને “ આ વસ્ત્ર છે ” એમ કહેવું; તે બીજી અસત્યા ભાષા ૩ જીર્ણ થઈ ગયેલા ધાન્યના ઢગલામાં ઘણી જીવાત એકને “ આ બધા જીવ છે ” એમ કહેવું, એ ત્રીજી સત્યામૃષા ભાષા, તેનું મિશ્રા એવું બીજું નામ પણ છે. ૪ “ હે દેવદત્ત આન્ય ” એમ કહેવું; તે અસત્યા અમૃષા નામે ચોથી ભાષા—એવી રીતે ચાર પ્રકારની ભાષા—વાણી થાય છે.

अथ तनुसप्तकमाह ॥

હવે સાત પ્રકારના શરીર કહે છે.

औदारिक १ औदारिक मिश्र २ वैक्रिय ३
वैक्रिय मिश्र ४ आहारक ५ आहारक मिश्र ६
तैजस कर्मण रूपः सप्तधा काययोगः । १४ ।

૧ ઔદારિક શરીર, ૨ ઔદારિક મિશ્રશરીર, ૩ વૈક્રિય શરીર,

(૧૨)

દંડક વિચાર.

૪ વૈક્રિય મિશ્ર શરીર, ૫ આહારક શરીર, ૬ આહારક મિશ્ર, ૭ તૈજસકાર્મણુ શરીર—એ સાત પ્રકારે કાય યોગ (શરીર) કહેવાયછે.

उपयोगो द्विधा तत्र ज्ञानाज्ञानभेदाष्टकरूपः
साकारोपयोगश्चतुर्भेदद रूपोऽपय योगः संयो
गे द्वादश । १५ ।

ઉપયોગ એ પ્રકારનો છે. ૧ સાકારોપયોગ અને ૨ અનાકારોપયોગ.

સાકારોપયોગ જ્ઞાન અજ્ઞાનના આઠ ભેદ રૂપ છે અને ખીજો નિરાકાર ઉપયોગ ચાર ભેદ વાલા દર્શન રૂપ છે. તે બંનેના ભેદનો સાથે યોગ કરવાથી તેના બાર ભેદ થાય છે.

एकसमये उत्पद्यमानानां व्यवमानानां च
संख्येति द्वारद्वयं । १६ । १७ ।

એક સમયને વિષે ઉત્પન્ન થતા એવા જીવો તેની સંખ્ય અને એક સમયને વિષે સ્થવતા એવા જીવોની સંખ્યા, એ ઉપપાત અને સ્થવન નામે બે દ્વાર બાણવા.

स्थितिरायुषो जघन्योत्कृष्टमाना । १८ ।

આયુષ્યની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ માન વાલી સ્થિતિ.

आहारादिग्रहणशक्तयः पर्याप्तयः ।

આહાર વિગેરેને ગ્રહણ કરવાની શક્તિઓ તે પર્યાપ્તિઓ કહેવાય છે.

ताश्च षट् आहार १ शरीर २ इंद्रिय ३
श्वासोच्छ्वास ४ ज्ञाषा ५ मनः स्वरूपाः । १९ ।

તે ૧ આહાર, ૨ શરીર, ૩ ઇન્દ્રિય, ૪ શ્વાસોચ્છ્વાસ, ૫ લાષા અને મન:—એ છ પર્યાપ્તિઓ છે.

કે જીવાઃ કતિન્ન્યો દિગ્મ્ય આગતમાહાર
 ડ્વ્યમાહારયંતીતિ કિમાહારઃ । ૨૦ ।

કયા જીવો કઈ દિશામાંથી આવેલા આહાર દ્રવ્યનો આહાર કરે છે? એમ બતાવવું, એ કિમાહાર દ્વારા કહેવાય છે.

વિશિષ્ટાઃ સંજ્ઞાસ્તિસ્રઃ ।

સંજ્ઞાદ્વારના વિશિષ્ટ એવી જે સંજ્ઞા તે ત્રણ પ્રકારની છે.

તત્ર યયા ત્રિકાલવિષયમર્થં જાનાતિ સા-
 દીર્ઘકાલિકી સમનસ્કાનામેવ

તેમાં જેનાથી ત્રણ કાલના વિષયના અર્થ જાણી શકાય તે પેહેલી દીર્ઘકાલિકી સંજ્ઞા કહેવાય છે, તે સંજ્ઞા પચૈન્દ્રિય પર્યાયા જીવનેજ હોય છે.

યશ્ચ સ્વદેહપાલનાહેતોરિષ્ટવસ્તુષુ પ્રવર્ત
 તે અહિતાચ્ચ નિવર્ત્તે વર્ત્તમાનકાલવિષયં ચ
 ચિંતનં યસ્ય તસ્ય હેતુવાદોપદેશિકી સંજ્ઞા દ્વી-
 ઙ્ગિયાદીનામેવ । ૨ ।

જે જીવ પોતાના દેહતુ પાલન કરવા માટે પોતાને ગમતી વસ્તુઓમાં પ્રવૃત્તિ કરે અને અહિત વસ્તુમાંથી નિવૃત્તિ થાય, તેમજ તેનું ચિંતન વર્ત્તમાન કાલને વિષે રહ્યા કરે, તેને બીજી હેતુવાદોપદેશિકી સંજ્ઞા કહે છે. તે સંજ્ઞા બેરિન્દ્રિય વગેરે જીવોનેજ હોય છે.

યશ્ચ સમ્યગ્ દૃષ્ટિઃ ક્ષાયોપશમિકજ્ઞાન
 યુક્તો યથાશક્તિ રાગાદિનિગ્રહપરઃ તસ્ય દૃષ્ટિવાદો

પદેશિકી [૩૧]

જે જીવ સમ્યગ્દ્રષ્ટિ ક્ષાયોપ શમિત જ્ઞાનવાલો અને પોતાની બનતી શક્તિવડે રાગ વિગેરેનો નિગ્રહ કરવામાં પરાયણ રહેતો હોય તેને ત્રીજી દૃષ્ટિ વાદોપદેશિકી સંજ્ઞા હોય છે.

ગતિઃ જ્ઞવાંતરગમનં । ૨૨ ।

ખીજ ભવને વિષે જીવુ; તે ગતિદ્વાર કહેવાય છે.

આગતિઃ પરજ્ઞવાત્ આગમનં । ૨૩ ।

પર ભવમાંથી જે આવવુ; તે આગતિદ્વાર કહેવાય છે.

વેદશ્ચ સ્ત્રીપુંનપુંસકજ્ઞેદાત્ ત્રિધા ॥ ૨૪ ॥

સ્ત્રીવેદ, પુરુષવેદ, અને નપુંસકવેદ—એમ ત્રણ પ્રકારે વેદદ્વાર છે. ૪

અથ એતાનિ દ્વારાણિ ૨૪ દંડકેષુ અવતારયીત

એ ચોવીશ દ્વાર ચોવીશ દંડકોની અંદર ધરાવે છે.

તત્ર તાવત્ શરીરદ્વારં કષ્યતે ॥

તેમાં પ્રથમ શરીર દ્વાર કહે છે.

મૂલ

ચતુ ગબ્ધ તિરિય વાઉસુ, મણુઆણં પંચ-

સેસ તિસરીરા ।

થાવર ચતુગે દુહઓ, અંગુલ અસંખ મા-

ગતણૂ ॥ ૫ ॥

ભાવાર્થ—ગર્ભજ તિર્યચ અને વાયુ કાય—એને દંડકોમાં આદારિક, વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણુ—એ ચાર શરીર હોયછે. મનુષ્યના એક દંડકમાં આદારિક, વૈક્રિય, તૈજસ, કાર્મણુ અને આહારક—એ પાંચ શરીર હોયછે અને બાકીના એકવીશ દંડકોમાં ત્રણ શરીર હોયછે એટલે દેવતાના તેર દંડક અને નારકીનો એક—એ ચૌદ દંડકમાં વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણુ એત્રણ શરીર હોયછે તથા એક વાયુ કાય વિના ચાર સ્થાવરના ચાર દંડક તેમજ ત્રણ વિદલેન્દ્રિયના ત્રણ દંડક—એ સાત દંડકને વિષે આદારિક, તૈજક અને કાર્મણુ—એ ત્રણ શરીર હોયછે, વનસ્પતિ કાય શિવાય બીજા ચાર સ્થાવરને વિષે ભિક્ષુષ્ઠી અને જઘન્યથી એમ બે પ્રકારનું શરીર છે તે અગુણતા અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણે હોયછે. ૫

અવચૂર્ણી

‘ હ્રુવ્યણે વહુ વયણ ’ इति प्राकृतलक्षणेन गर्जजतिर्यक्वाद्यवोश्चत्वारि शरीराणि ज्ञवंति संज्ञ व एव न ज्ञवंत्येवेति निश्चयः एवं सर्वत्रापि ज्ञेयं ।

એ પ્રાકૃત વ્યાકરણના નિયમથી દ્વિવચનમાં બહુ થાયછે તેથી ગર્ભજ તિર્યચ તથા વાયુના ચાર શરીર થાયછે એમ સંભવ છતાં ન જ થાય, એવો નિશ્ચયછે, એવી રીતે બધે ઠેકાણે બહુ લેવું.

आहारकत्यागेन कदाचित्तयोर्वैक्रियकरणे न च

चतुर्णां संज्ञवः ।

તે ગર્ભજ તિર્યચ અને વાયુ કાયને આહારક શરીરનાં ત્યાગથી અને કદાચિત્ વૈક્રિય શરીરના કરવાથી ચાર શરીરનો સંભવ છે.

(૧૬)

દંડક વિચાર.

મનુષ્યાણાં પંચાપિ ।

મનુષ્યના એક દંડકમાં ઔદારિક, વૈક્રિય, તૈજસ, કાર્મણ અને આહારક-એ પાંચ શરીરે હોયછે.

શેષા દંડકા સ્ત્રિશરીરાઃ ।

બાકીના એકવીશ દંડકના જીવોને ત્રણ શરીર હોયછે.

ઔદારિકયુક્તાઞ્યાં વૈક્રિયયુક્તાઞ્યાં વા તૈજ
સકાર્મણાઞ્યામ્ ।

ઔદારિક સરીરે યુક્ત અથવા વૈક્રિય શરીરે યુક્ત એવા તૈજસ અને કાર્મણ શરીરોની સાથે તે જણવું.

(ઇતી પ્રથમ દ્વાર)

સ્થાવરચતુષ્કે ધ્રિવ્યપ્તેજોવાયુરૂપે હૃદતોત્તિ
દ્વાઞ્યાં પ્રકારાઞ્યાં જઘન્યોત્કૃષ્ટરૂપાઞ્યાં શ્રંગુલા
સંખ્યજ્ઞાગમાના તનુઃ ।

પૃથ્વી, અપ્ તેજ અને વાયુરૂપ ચાર સ્થાવરને વિષે ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય એ બે પ્રકારે અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણે શરીર હોયછે.

યદ્યપિ વાદરાણાં વાતાગ્ન્યપ્ શ્રિવીનાં શરી-
રાણિ મિથ્રોંગુલાસંખ્યગુણવૃદ્ધાનિ તદ્યાપિ યશ્નોક્ત
માનાન્યેવ । ૫ ।

૧ નારકીનો એક દંડક અને દેવતાના તેર દંડક-એ ચૌક દંડકમાં-વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ-એ શરીર છે. વાયુકાય વિના ચાર સ્થાવરના ચાર દંડક તેમજ ત્રણ વિકલોદ્રિયના ત્રણ દંડક-એ સાત દંડકને વિષે ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ-એ ત્રણ શરીર હોયછે.

એકે બાદર એવા વાયુ, અગ્નિ, જલ અને પૃથ્વી—એ ચાર સ્થાવર શરીરો પરસ્પર અંગુલના અસંખ્યાત ગુણે વધતા છે, તો પણ તેમનું માન જે કહેલ છે, તે પ્રમાણેજ છે. ૫

મૂલ.

સવ્વેસંપિ જહન્ના, સાહાવિય અંગુલસ્સ સંવસ્સો ।
 ઉક્કોસ પણસયધણુ, નેરઙ્ગયાસત્તહથ્થસુરા ॥૬॥

ભાષાય—સર્વ બાકીના ત્રીશ દંડકને વિષે પણ જ્ઞાન્યથી શરીરનું માન સ્વભાવિક અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલું છે, અને તેઓમાં ઉત્કૃષ્ટથી શરીરનું માન નારકીના દંડકમાં પાંચસો ધનુષ્યનું છે અને દેવતાના તેર દંડકમાં શરીરનું માન સાત હાથનું છે. ૬

અવચૂર્ણિ

શેષાનાં સર્વેષાં વિંશતિ દંડકજીવાનાં ।

બાકી રહેલા સર્વ વિશ દંડકના જીવોના (શરીરનું માન.)

સ્વાત્તાવિકસ્ય મૌલસ્ય શરીરસ્ય જઘન્યાવગા

હના ંગુલસ્યાસંખ્યાતો જ્ઞાગઃ ।

જ્ઞાન્યથી સ્વભાવિક મૂલ શરીર—આરંભતી વેલાયે—તેનું માન અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલું છે.

ઉત્કૃષ્ટતઃ પુનઃ પંચશતધનુરુચ્ચા નૈરયિકાઃ ।

ઉત્કૃષ્ટથી નારકીના એક દંડકને વિષે શરીરની ઊંચાઈનું માન પાંચસો ધનુષ્યનું છે.

સુરાઃ સપ્તહસ્તોચ્ચાઃ ।

(૧૮)

દંડક વિચાર.

દેવતાના તેરદંડકે શરીરનું માન સાત હાથનું છે.* ૬

મૂલ.

ગબ્મતિરિ સહસ્સ જોયણ, વણસ્સઈ અહિય

જોયણ સહસ્સં ।

નર તેઈંદિતિગાઠ, વે ઈંદિય જોયણે વાર ॥

॥ ૭ ॥

ભાવાર્થ—ગર્ભજ તિર્યચમાં શરીરનું માન એક હજાર યોજનનું છે, પ્રત્યેક વનસ્પતિ કાય જીવોના શરીરનું માન એક હજાર યોજનથી કાંઈક અધિક છે. ગર્ભજ મનુષ્ય અને તેરિંદ્રિ જીવોના શરીરનું માન ત્રણ ગાઉનું છે અને બે ઈંદ્રિય જીવોના શરીરનું માન ચાર યોજનનું છે. ૭

અવચ્છુર્ણિ

ગર્જ્જતિરશ્વાં મત્સ્યાદાનાં યોજનસહસ્રં ।

ગર્ભજ તિર્યચ જે મત્સ્ય વગેરે જીવો તેના શરીરનું માન એક હજાર યોજનનું છે.

*અહીં સાતે નારકીનું જુદું જુદું શરીરનું માન સમજવું. સાતમી નારકે પાંચસો ધનુષ્ય, છઠીએ અઠીસો ધનુષ્ય, પાંચમીએ સવાસો ધનુષ્ય, ચોથીએ સાઠીઆસઠ ધનુષ્ય, ત્રીજીએ સવાએકત્રીસ ધનુષ્ય, બીજીએ સાડાપંદર ધનુષ્ય, અને પેહેલીએ પોણાઆઠ ધનુષ્ય અને છ આંગલ. એ પ્રમાણે સમજવું દેવતામાં પેહેલા તથા બીજા દેવલોક સુધી સાતહાથનું, ત્રીજા ચોથામાં છ હાથનું, પાંચમા તથા છઠામાં પાંચ હાથનું, સાતમાં તથા આઠમામાં ચાર હાથનું, નવમા અને દશમા અગીયારમા અને ચારમામાં ત્રણ હાથનું નવમ્રે વેયકમાં બે હાથનું અને પાંચ અનુત્તરમાં એક હાથનું શરીર સમજવું.

વનસ્પતેઃ સાધિક યોજનસહસ્રં તદૂર્ધં તુ પૃથ્વી
વિકારઃ ।

પ્રત્યેક વનસ્પતિ કાયના જીવોના શરીરનું માન એક હજાર
યોજન અગ્રે છે. તે ઉપરાંત પછી પૃથ્વીનો વિકાર છે.

નરા સ્ત્રીંડિયાઃ ત્રિગવ્યૂતોચ્ચાઃ ।

મનુષ્ય અને ત્રણ ઇંદ્રિયોવાલા જીવોના શરીરનું માન જિયા
ઇમાં ત્રણ ગાઉનું છે.

દ્વીંડિયાઃ જોયણવારત્તિ દ્વાદશ યોજનોહૃયાઃ ॥૩॥

બે ઇંદ્રિયવાલા જીવોના શરીરનું માન બાર યોજન સુધી-
નું છે. ૭

મૂલઃ

જોયણમેગં ચરિં, દિ દેહમુચત્તણં સુણ
મણિયં ।

વેરિવિવય દેહં, પુણ અંગુલસંખં સમા-
રંભે ॥ ૮ ॥

ભાવાર્થ—ચાર ઇંદ્રિયવાલા જીવોના શરીરનું જિયાઇનું માન
એક યોજનનું છે, એમ સૂત્રને વિષે કહેલું છે. વૈક્રિય શરીરને વધી
આરંભતી વેલાયે એક અંગુલનો સંખ્યાતમો ભાગ હોય છે. ૮

ચતુરિંડિય દેહં નચ્ચત્વેન યોજનમેકં શ્રુતે પ્ર-
જ્ઞાપનાદૌ ઋણિતમુક્તં

ચાર ઇંદ્રિય વાલા જીવોના શરીરની જિયાઇનું માન એક
યોજનનું પ્રજ્ઞાપના વિગેરે સૂત્રમાં કહેલું છે.

પ્રસ્તાવાદાહ

આલતા પ્રસંગે જજ દંડક વૈક્રિય શરીર છે, તેનું પ્રમાણકહે-છે

નત્તર વૈક્રિયદેહં પુનઃ આરંજ્ને પ્રારંજ્નેઽગુલસંખ્યા-

તન્નાગમાનં

વૈક્રિય શરીર તે વધી આરંભમાં એટલે વિકુર્વણા કરતી વેલાયે પેહેલા સમયમાં અંગુલના સંખ્યાતમાં ભાગ જટલું હોયછે.

નત્ક્રષ્ટં તુ ઠ

ત્યાર પછી જટકૃષ્ટ એટલે કયાં સુધી અને કટલું વધે ? તેનું પ્રમાણ કહે છે.

મૂલ

**દેવનરઅહિયલરકં,તિરિયાણાં નવયજોયણસયાઈં
દુગણં તુ નારયાણં, મણિયં વેઅવિવયસરીરં ॥૧॥**

ભાવાર્થ

દેવતા એક લાખયોજનનું વૈક્રિય શરીર વિકુર્વે, મનુષ્ય એક લાખયોજનથી અધિક વૈક્રિય શરીર વિકુર્વે, તિર્યચો નવસોયોજન સુધીનું વક્રિય શરીર વિકુર્વે, અને નારદીઓ તે પોતપોતાના શરીરથી બમણું વૈક્રિય શરીર વિકુર્વે ૯

**લઙ્ઘિ વૈક્રિય શરીરિણો જીવતોંઽતર્મુહૂર્ત્તા ત્પ-
રતો ન વૈક્રિય શરીરેઽવસ્થાનમસ્તિ ।**

લઙ્ઘિથી વૈક્રિય શરીરવાલા જીવને અંતર્મુહૂર્ત્ પછી વૈક્રિય શરીરમાં અવસ્થાન હોતું નથી.

પુનરૌદારિકશરીરસ્યાવશ્યં પ્રતિપત્તે રિતિ ।

કારણુકે, ક્રીથી તેને ઔદારિક શરીરની અવશ્ય પ્રાપ્તિ છે. વૈક્રિય શરીરની વિકુર્વણા કયા દંડકના જીવોને કેટલા કાલ સુધી રહેછે, તે કહેછે.-

મૂલ.

અંતમુહૂતં નિરણ, મુહૂત્તચત્તારિ તિરય મણુ

ણસુ ૧

દેવેસુ અદ્દમાસો, ઉક્કોસ વિડવ્વણા કાલો

॥ ૧૦ ॥

નારકીના દંડકને વિષે વૈક્રિય શરીરની વિકુર્વણા અંતર્મુહૂર્ત સુધી રહેછે. તિર્યચ અને મનુષ્યના દંડકને વિષે ચાર મુહૂર્ત (એક પોહોર) સુધી વૈક્રિય શરીરની વિકુર્વણા રહેછે અને દેવતાઓના દંડકને વિષે અર્ધા માસ સુધી વૈક્રિય શરીર રહેછે. (પછી વિસરાલ થઈ જાય છે.) આ વિકુર્વણાનો ઉત્કૃષ્ટ કાલ જાણવો. ૧૦

इति वचन सामर्थ्यात् अंतर्मुहूर्त चतुष्टयं तेषां
देशबंध इत्युच्यते तन्मतांतरमित्यवसेयं ।

ઉપર પ્રમાણે કહેલા વચન છે, તેના સામર્થ્યથી ચાર અંતર્મુહૂર્ત સુધી તેમને દેશ બંધ છે એમ જ કહેછે, તે કાંઈ બીજા મત પ્રમાણે છે-એમ જાણવું.

तृतीयं संहननद्वारमाह

હવે ત્રીજું સંઘનણ દ્વાર કહેછે.

મૂલ.

થાવરસુરનેરહયા, અસ્સંઘયગા ય વિગલ
છેવઠ્ઠા ।

સંઘયગ લુગાં ગબ્ભય, નરતિરિણ સુવિ મુ-
ણેયવ્વં ॥ ૧૧ ॥

ભાવાર્થ

સ્થાવરના પાંચ દંડક, દેવતાના તેર દંડક, નારથીનો એક
દંડક—એ સર્વ ઓગણીશ દંડકના જીવ છ' સંઘયણથી રહિત
હોય છે. એ ઇન્દ્રિય અને ચૈરિન્દ્રિય—એ વિકલેન્દ્રિયના ત્રણ દંડકને
વિષે એક સેવાત્તં સંહનન હોયછે અને ગર્ભજ મનુષ્ય અને ગર્ભજ
તિર્યચ જીવના એ દંડકને વિષે છ સંઘયણ છે, એમ આણવું' ૧૧

અવચૂરિ

સ્થાવરસુર નૈરયિકાઃ સંહનન રહિતાઃ અસ્થ્ય-
જ્ઞાવાદેવ ।

સ્થાવરના પાંચ, દેવતાના તેર અને નારથીનો એક—એ
ઓગણીશ' દંડકના જીવો સંઘયણથી રહિત છે, કારણકે. તેમનામાં
અસ્તિ (હાડકા) હોતા નથી.

ચઃ સમુચ્ચયે કિં સમુચ્ચિનોતિ ।

અહિં ચ શબ્દ સમુચ્ચય અર્થમાં છે, એટલે શું સમુચ્ચય
કરે છે? તે કહે છે.

૧ જ્યાં હાડ માંસ હોય, ત્યાં સંઘયણ હોયછે, તે ઓગણીશ દંડકે હાડ
માંસ હોતા નથી.

સૈદ્ધાંતિકમતેન સુરાનારકાશ્ચ પ્રથમસંહનિનઃ ।

સિદ્ધાંતના મત પ્રમાણે દેવતા અને નારથીના દંડકાના જીવો પેહેલી સંધયણવાલા છે,

વિકલાઃ સેવાર્તા ઇતિ અસ્થિસંવંધમાત્રસંહ
નનવંતઃ ।

વિકલેન્દ્રિયના દંડકના જીવો સેવાર્તા એટલે માત્ર અસ્થિ (હાડકા)ના સંબંધની સંધયણવાલા છે.

ગર્જનજનરતિરશ્વોઃ સંહનનષટ્કં જ્ઞાતવ્યં ॥૧૧॥

ગર્જન મનુષ્ય અને ગર્જન તિર્યચના દંડકના જીવોને છ સંધયણ છે એમ જાણવું. ૧૧

ચતુર્થ સંજ્ઞાદ્વારમાહ ।

ચોથું સંજ્ઞા દ્વાર કહેછે.

મૂલ

સવ્વેસિં ચઉ દહવા, સળ્ળા સવ્વે સુરાચ ચ-

રસા ।

નરતિરિ છ સંઠાણા; હુંડા વિગલિંદિં નેરહયા

॥ ૧૨ ॥

ભાવાર્થ.

સર્વે ચોવીશ દંડકને વિષે (આહાર, લય, મૈથુન અને પરિ-
ગ્રહ) એ ચાર સંજ્ઞા હોયછે અથવા દશ (કામ, ક્રોધ, માન, માયા,
ક્લોભ, શોક, જ્ઞાપ અને ઉપર કહેલી ચાર) સંજ્ઞાઓ હોયછે. સર્વે

(૨૪)

દંડક વિચાર.

તેર દંડકના દેવતાઓ સમચતુરસ્ર સંસ્થાનને ધારણ કરનાર હોય છે. મનુષ્ય અને તિર્યચ—એ બે દંડકને વિષે છ સંસ્થાન હોય છે, વિકલેન્દ્રિયના ત્રણ દંડકમાં અને નારથીના દંડકમાં એકજ હુંડક સંસ્થાન હોય છે. ૧૨

અવચૂર્ણી

સંજ્ઞા સર્વજીવાનાં ચતસ્રો દશવા ।

સર્વ દંડકોના જીવોને ચાર અથવા દશ સંજ્ઞાઓ હોય છે.

કેષાંચિન્નૃણાં ષોઠશાપિ પરમહૃપત્વાન્ન વિવક્ષિતં ।

દેહલાએક મનુષ્યોને શોળ પણ સંજ્ઞાઓ હોય છે, પરંતુ અદ્યપણાંથી તે કહેવાને ઈચ્છેલું નથી.

પંચમં સંસ્થાનદ્વારમાહ ।

પાંચમું સંસ્થાન દ્વાર કહે છે.

**સર્વે સુરાશ્ચ ત્રીમો ત્રીમસેન ઇતિ ન્યાનેન સ-
મચતુરસ્ર સંસ્થાનાઃ ।**

લીમ એટલું બોલવાથી જમ લીમસેન સમજાય છે, તેમ સર્વ દેવતાઓ એટલું કહેવાથી દેવતાના તેર દંડકના જીવો સમ ચોરસ સંસ્થાનવાલા છે.

નરતિર્યંચૌ ષટ્સંસ્થાનૌ ।

મનુષ્ય અને તિર્યચ—એ દંડકના જીવ છ સંસ્થાનવાલા હોય છે.

વિકલેન્દ્રિય નૈરયિકા હુંડસંસ્થાનાઃ ॥ ૧૨ ॥

વિકલેન્દ્રિયના ત્રણ દંડક અને નારથીનો એક દંડક—એ ચાર દંડક હુંડ સંસ્થાનવાલા હોય છે.

સ્થિરાણાંષડ્વિધસંસ્થાનરાહિત્યેऽપિ સંસ્થા-
નાનાં આકારજ્ઞેદત્વાદેવ એતન્નરીરાકારાનાહ ।

સ્થાવરના પાંચ દંડકના જીવો છ પ્રકારના સંસ્થાનથી રહિત છે, તે છતાં સંસ્થાનોને આકારનું ભેદપણું હોવાથીજ તેમના શરીરના આકાર કહે છે—

મૂલ.

નાણાવિહ ધયસૂરૂં, બુબુયવણ વાઝ તેઝ અ-
પકાય ।

પુઢવી મસૂર ચંદા, કારા સંઠાણઓ મળિયા

॥ ૧૩ ॥

ભાવાર્થ.

વનસ્પતિ કાયના દંડકને વિષે જાત જાતના આકાર હોય છે, વાયુકાયના દંડકમાં ધ્વજના જેવો આકાર હોય છે, તેલકાયના દંડકમાં સોયના જેવો આકાર હોય છે, અપ્કાયના દંડકમાં પર-પોટાના જેવો આકાર હોય છે, અને પૃથ્વીકાયના દંડકમાં મસૂર ની દાલના જેવો અને ચંદ્રના જેવો આકાર હોય છે. એ પ્રમાણે સંસ્થાનો ભગવતી પ્રમુખ સિદ્ધાંત વિષે કહેલા છે. ૧૩

અવચૂર્ણિ.

નાનાવિધં, ૧ ધ્વજઃ પતાકા, ૨ સૂચી, ૩ બુદ્-
બુદાકારાણિ ક્રમેણ વનસ્પતિવાયુતેજોઽપ્કાયશરી-
રાણિ ।

(૨૬)

દંડક વિચાર.

૧. નાના પ્રકારના આકાર, ૨ ધ્વજ એટલે પતાકા, ૩ સૂચી
સોય, ૪ પરપોટાના આકારો અનુક્રમે વનસ્પતિ, વાયુકાય,
તે હિકાય, અને અપ્કાય જીવના શરીરોના હોય છે.

પૃથ્વી અર્ધમસૂરાકારા જ્ઞાતા જગવત્યાદૌ ।

પૃથ્વીકાયનો આકાર અર્ધમસૂરની દાસ જેવો છે, એમ ભગ-
વતી બગેરે સિદ્ધાંતમાં કહેલું છે,

ષટ્ કષાયદ્વારમાહ.

છઠ્ કષાય દ્વાર કહે છે.

મૂલ.

સવ્વેપિ ચુકસાયા, લેસછગં ગબ્મતિરિય

મણુણસુ ।

નારયતેઝવાઝ, વિગલા વેમાણિચ તિલેસા

॥ ૧૪ ॥

ભાવાર્થ

સર્વે એવીશ દંડકાના જીવોને ત્રિષે, ક્રોધ, માન, માયા અને
લોભ—એ ચાર કષાય હોય છે, ગર્ભ તિર્યચ અને ગર્ભજ ગતુષ્ય—એ
બે દંડકને ત્રિષે છ લેશ્યાઓ હોય છે. વિકલોદ્રિયના ત્રણ દંડક અને
વૈમાનિક દેવતાના એક દંડકને ત્રિષે કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોત—એ
ત્રણ લેશ્યાઓ હોય છે. ૧૪

અવચૂર્ણિ.

સર્વેપિ જીવાઃ ચતુઃ કષાયવંતઃ ।

સર્વે ચોવીશ દંડકના છવો ક્ષેપ, મોન, માયા અને લોભ-એ ચાર કષાયવાલા હોયછે.

નિઃ કષયાશ્ચ કેચન મનુષ્યેષુ ।

મનુષ્યોમાં ફેટલા એક કષાય વગરના છવો હોયછે.

સત્તમં લેશ્યાદ્વારમાહ.

સાતમું લેશ્યાદ્વાર કહે છે.

લેશ્યાષ્ટકં ગર્ભજતિર્યગ્મનુષ્યેષુ ।

ગર્ભજ તિર્યચ અને ગર્ભજ મનુષ્યોમાં છ લેશ્યાઓ હોયછે.

નારકતેજોવાયુવિકલા વૈમાનિકાશ્ચ ત્રિલેશ્યાઃ ।

નારકી, તેજકાય, વાયુકાય, ત્રણ વિકલેન્દ્રિય અને વૈમાનિક દેવતાઓ ત્રણ લેશ્યાવાલા હોયછે.

પ્રથમદ્વિતાયયોઃ પૃથ્થિવ્યોઃ કાપોતા ।

પેહેલી અને બીજી નારકીની ભૂમિમાં કાપોત લેશ્યા છે.

તૃતીયસ્યામુપરિ કાપોતા શ્રઘો નીલા ।

ત્રીજી નારકીની ભૂમિમાં ઉપર કાપોત લેશ્યા અને નીચે નીલ લેશ્યા છે.

પંકાયાં નીલા ધૂમાયાં નીલા કૃષ્ણા ચ ।

ચોથી પંકા નારકીમાં નીલ લેશ્યા અને પાંચમી ધૂમાં નારકીમાં નીલ અને કૃષ્ણ લેશ્યા છે,

ષષ્ઠી સત્તમ્યોઃ કૃષ્ણા એવ ।

છઠી અને સાતમી નારકીમાં કૃષ્ણ લેશ્યા છે.

તથા સૌધર્મેશાનયોસ્તેજઃ કલ્પત્રયે પદ્મા લા

તકાદિષુ શુક્લા એવેતિ ।

તથા સૌધમ અને ઇશાન દેવ લોકમાં તેજોલેશ્યા છે ત્રણ કલ્પ (દેવલોક) માં પત્તા લેશ્યા છે અને લાંતક વગેરેમાં શુક્લ લેશ્યા છે. ૧૪

મૂલ.

જોહસિયતેઝલેસા, સેસા સવ્વેવિ હુંતિ
ચઝલેસા ।

ઈંદિયદારં સુગમં, મણુયાણં સત્ત સમુ-

ઘઘાયા ॥ ૧૫ ॥

ભાવાર્થ

જ્યોતિષક દેવોના દંડકને વિષે તે જ લેશ્યા હોયછે અને બાકીના દશ ભુવનપતિના દશ દંડક, અગીયારમો વ્યંતર દેવતાને; દંડક ખારમો પૃથ્વી કાયનો, તેરમો અપ્કાયનો, ચૌદમો વનરપતિ કાયનો દંડક—એ બધા દંડકોને વિષેપણ કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત અને તેજ—એ ચાર લેશ્યાઓ હોયછે. અને આઠમું ઇંદ્રિયદ્વાર સુગમ છે અને નવમા સમુદ્ધાત દ્વારમાં મનુષ્યના એક દંડકને વિષે વેદના વિગેરે સાત સમુદ્ધાત હોયછે. ૧૫

અવચૂર્ણિ

જ્યોતિષ્કાઃ કેવલં તેજોલેશ્યાવંતઃ ।

જ્યોતિષક દેવતાઓને ફક્ત તેજોલેશ્યા હોયછે.

શેષાઃ સર્વેઽપિ પૃથિવ્યપ્વનસ્પતિન્નવનપતિ
વ્યંતરાશ્ચતુર્લેશ્યા ન્નવંતિ ।

બાકીના સર્વેપણુ પૃથ્વીકાય, અપકાય, વનસ્પતિકાય, ભવનપતિ અને વ્યંતર દેવતાઓ આરલેશ્યા વાલા હોયછે.

તેજો લેશ્યાવંતાં કેષાંચિદેવાનાં ઞૂજલવનેષૂત્પા-
દાત્ કિયત્કાલં તલ્લેશ્યાસંજ્ઞવઃ ।

તેજેલેશ્યાવાલા કટલા એક દેવતાઓ પૃથ્વી, જલ અને વનમાં ઉત્પન્ન થાયછે, તેથી કટલોક વખત સુધી તેમને તે લેશ્યાનો સંભવ છે.

ઈન્દ્રિયદ્વારં સુગમં ।

(આઠમું) ઈન્દ્રિયદ્વાર સુગમછે.

નવમં સમુદ્ઘાતદ્વારમાહ.

નવમું સમુદ્ઘાત દ્વાર કહેછે.

મનુષ્યેષુ સત્ત સમુદ્ઘાતાઃ

મનુષ્યોના એક દંડકમાં વેદનાદિક સાતસમુદ્ઘાત હોયછે

સત્ત સમુદ્ઘાતાનાં નામાન્યાહ ।

તે સાતે સમુદ્ઘાતના નામ કહેછે.

મૂલ.

વેયણ કસાયમરણે, વેઝવિવય તેય ઇય
આહારે ।

કેવલિય સમુદ્ઘાયા, સત્ત ઇમે હુંતિ સંન્નીણં

॥ ૧૬ ॥

ભાવાર્થ

પેહેલી વેદના સમુદ્ધાત, બીજી કષાયસમુદ્ધાત, ત્રીજી મરણ સમુદ્ધાત, ચોથી વૈક્રિય સમુદ્ધાત, પાંચમી તૈજસ સમુદ્ધાત, છઠી આહાર સમુદ્ધાત અને સાતમી કેવલી સમુદ્ધાત—એ સાતે સમુદ્ધાત સંજ્ઞી પચ્ચેદ્રિય મનુષ્યને હોયછે.

(આ ગાથા સુગમ છે, તેથી અવચૂર્ણી નથી.)

મૂલ.

एगिंदियाण केवल, तेउ आहारग विणाउ

चत्तारि ।

ते विउविय वज्जा, विगला सन्नीण ते

चेव ॥ १७

ભાવાર્થ

એકંદ્રિય વૈક્રિય વાયુકાય જીવોને પેહેલી કેવલી, બીજી તૈજસ અને ત્રીજી આહારક—એ ત્રણ સમુદ્ધાતને વર્ણને આપીની એક વેદના, બીજી કષાય, ત્રીજી મરણ અને ચોથી વૈક્રિય એ ચાર સમુદ્ધાત હોય છે તે ચારમાંથી એક વૈક્રિય સમુદ્ધાત ને વર્ણને એક વેદના, બીજી કષાય ત્રીજી મરણ—એ ત્રણ સમુદ્ધાત વાયુકાયના દંડક વિના આપીના ચાર સ્થાવરના ચાર દંડકને વિષે હોયછે. તેમજ ત્રિકલેદ્રિયના ત્રણ દંડકમાં પણ તે ત્રણ સમુદ્ધાત હોયછે અને સંજ્ઞી પચ્ચેદ્રિય એવા ગર્ભજ મનુષ્યને તો તે સાતે સમુદ્ધાત હોયછે. ૧૭

મૂલ.

પણગબ્મતિરિ સુરેસુ, નારયવાઝસુ ચર-
તિય સે સે ।

વિગલ દુદિઠ્ઠી થાવર, મિત્થત્તી સેસતિય
દિઠ્ઠી ॥ ૧૮ ॥

ભાવાર્થ

ગર્ભજ તિર્યચના એક દંડક અને દેવતાના તેર દંડકને વિષે પેહેલી આહારક અને ખીજી કેવલી—એ બે સમુદ્ધાતને વર્ણને ખાટીની પાંચ સમુદ્ધાત હોયછે. નારટ્ટીનો એક દંડક, અને વાયુકાયનો એક દંડક—એ બંને દંડકને વિષે પેહેલી વેદના, ખીજી ક્ષાય ત્રીજી મરણ અને ચોથી વૈક્રિય—એ ચાર સમુદ્ધાત હોયછે અને શેષ એટલે એક વાયુકાય વિના ખાટીના ચાર સ્થાવર જીવોના ચાર દંડકને વિષે એક વેદના ખીજી ક્ષાય અને ત્રીજી મરણ—એ ત્રણ સમુદ્ધાત હોયછે.

વિકલેન્દ્રિયના ત્રણ દંડકને વિષે મિથ્યા દૃષ્ટિ અને સમ્યગ્ દષ્ટિ—એ બે દષ્ટિ હોયછે. તથા સ્થાવરના પાંચ દંડકને વિષે તેમજ સંમૂર્ઠિમ મનુષ્યમાં પણ મિથ્યા દષ્ટિ હોયછે અને ખાટીના જે દંડક રહ્યા એટલે એક નારટ્ટી, એક ગર્ભજ તિર્યચ, એક ગર્ભજ મનુષ્ય અને તેર દેવતાના—એ મળીને સાળ દંડકને વિષે સમ્યક્ત્વ, મિથ્યાત્વ અને મિશ્ર— એ ત્રણે દષ્ટિ હોયછે. ૧૮

અવચૂર્ણિ.

ગર્જજતિર્યક્સુરયોઃ પંચ ।

ગર્ભજ તિર્યચના ઁક દંડકમાં અને દેવતાના તેર દંડકને વિષે આહારક તથા કેવલી શિવાય પાંચ સમુદ્ઘાત હોયછે.

નારકવાય્વોશ્વન્વાર:

નારકીના ઁક દંડકમાં અને વાયુકાયના ઁક દંડકમાં વેદના, ક્ષાય, મરણ અને વૈક્રિય ઁ ચાર સમુદ્ઘાત હોયછે.

**શેષે સ્થાવરે વિકલે ચ ત્રયઃ સમુદ્ઘાતાઃ સર્વ-
ત્રાનુક્રમેણ ।**

વાયુકાય શિવાય ખાકીના ચાર સ્થાવર જીવોના ચાર દંડકને વિષે વેદના, ક્ષાય અને મરણ-ઁ ત્રણ સમુદ્ઘાત હોયછે. ઁ સર્વમાં અનુક્રમે જાણવું.

દશમં દૃષ્ટિદ્વારમાહ ।

દશમું દૃષ્ટિદ્વાર કહેછે.

વિકલેષુ દૃષ્ટિદ્વિકં સમ્યક્મિથ્યાત્વરૂપં ।

વિકલેંદ્રિયના ત્રણ દંડકને વિષે મિથ્યા દૃષ્ટિ અને સમ્યગ્-દૃષ્ટિ-ઁ બે દ્રષ્ટિઓ હોયછે.

સ્થાવરા મિથ્યાત્વિનઃ

પાંચે સ્થાવરના દંડકને વિષે મિથ્યા દૃષ્ટિ હોયછે.

**શેષાઃ તિર્યકસુરનારકનરાઃ ત્રિદૃષ્ટયઃ સમ્યગ્-
મિથ્યાત્વમિશ્રસદિતા જ્ઞવંતિ ।**

ઉપરના આઠ દંડકને મુકી ખાકી રહેલા ઁક નારકીનો, ઁક ગર્ભજ તિર્યચનો ઁક ગર્ભજ મનુષ્યનો અને તેર દેવતાના મલી સોળ દંડકને વિષે સમ્યક્ત્વ, મિથ્યાત્વ અને મિશ્રઁ ત્રણ દૃષ્ટિ હોયછે.

અથૈકાદશં દર્શનઢારમાહ ।

હવે અગીચારમું દર્શન ઢાર કહેછે.

મૂલ.

થાવરવિતિસુ અચરકુ, ચઝરિંદિસુ તદુગં
સુણ મણિય ।

મણુઆ ચઝ દંસણિણો, સે સેસુ તિગં તિગં
મણિયં ॥ ૧૧ ॥

ભાવાર્થ

પૃથ્વી વિગેરે પાંચ સ્થાવરના પાંચ દંડક, બે ઇંદ્રિયનો ઁક દંડક તેંદ્રિયનો ઁક દંડક, ઁમ સાત દંડકને વિષે અચક્ષુદર્શન હોયછે. ચતુરિંદ્રિયને વિષે ચતુ દર્શન અને અચક્ષુ દર્શન—અને દર્શન સિઢ્ઢાંતને વિષે કહેલાછે. મનુષ્યના ઁક દંડકને વિષે ચક્ષુ, અચક્ષુ, અવાધ અને કેવલ ઁ ચાર દર્શનો હોયછેઅને બાકીના ઁટલે તેર દેવતાના ઁક નારકીનો અને ઁક પંચેંદ્રિય તિર્યંચના—ઁમ પંનર દંડકોને વિષે ચક્ષુ, અચક્ષુ અને અવધિ—ઁ ત્રણ ત્રણ દર્શનો સિઢ્ઢાંતને વિષે કહેલાછે. ૧૯

અવચૂણ

સ્થાવરઢ્ઢીંડિયેષુ કેવલમચક્ષુદર્શનં ।

પાંચ સ્થાવરના પાંચ દંડક, બે ઇંદ્રિયનો ઁક દંડક અને તેંદ્રિયનો ઁક દંડક—ઁ સાત દંડકને વિષે કેવલ અચક્ષુ દર્શન હોયછે.

ચતુરિંદ્રિયેષુ તદ્ દ્વિકં ચકુરચકુરૂપમ
 ચતુરિંદ્રિયતા દંડકને વિષે ચક્ષુદર્શન અને અચક્ષુદર્શન-
 બને હોય છે.

શ્રુતે કર્મગ્રંથાદૌ ઋણિતં ।

શ્રુત એટલે કર્મ ગ્રંથ વગેરેમાં કહેલું છે.

મનુષ્યાશ્ચતુર્દર્શનિનઃ ।

મનુષ્યોને ચારે દર્શન હોય છે.

શેષેસુ સુરનારકતિર્યક્તુ ત્રિકં ત્રિકં દર્શનસ્ય
 ચકુરચકુરવધિરૂપં । ૧૯

શેષ એટલે બાકી રહેલા દેવ, નારકી અને તિર્યચને ચક્ષુદર્શન,
 અચક્ષુદર્શન અને અવધિ દર્શન—એ ત્રણ ત્રણ દર્શન હોય છે.

દ્વારદ્વયં સમકમાહ ।

જ્ઞાન દ્વાર અને અજ્ઞાન દ્વાર એ બે બારમું અને તેરમું
 દ્વાર કહે છે.

મૂલ.

અન્નાણ નાણ તિય તિય, સુરતિરિ નિરણ
 થિરે અનાણદુગં ।

નાણન્નાણ દુવિગલે, મણુણ પણ નાણ તિઅ
 નાણા ॥ ૨૦ ॥

ભાવાર્થ.

દેવતાના તેર દંડક, તિર્યચનું એક અને નારકીનું એક

દંડક—એ પંતર દંડકને વિષે ત્રણ અજ્ઞાન અને ત્રણ જ્ઞાન પણ હોય છે, એટલે મિથ્યા દૃષ્ટિ જીવને મતિઅજ્ઞાન, શ્રુત અજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાન એ ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે અને સમ્યક્ દૃષ્ટિ જીવને મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન—એ ત્રણ જ્ઞાન હોય છે. સ્થાવર જીવના પાંચ દંડકને વિષે મતિ અજ્ઞાન અને શ્રુત અજ્ઞાન એ બે અજ્ઞાન હોય છે. વિકલે દ્રિય જીવના ત્રણ દંડકને વિષે જ્ઞાન અને અજ્ઞાન બંને હોય છે એટલે મતિજ્ઞાન તથા શ્રુત જ્ઞાન અને મતિઅજ્ઞાન તથા શ્રુતઅજ્ઞાન હોય છે. અને મનુષ્યના એક દંડકને વિષે મતિજ્ઞાન વગેરે પાંચ જ્ઞાન અને મતિ અજ્ઞાન વગેરે ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે. ૨૦

અવચૂર્ણિ.

દ્વંદ્વૈકવજ્ઞાવાત્ સુરતિર્યગ્નિરયે અજ્ઞાનત્રિકં
જ્ઞાનત્રિકં ચ જવંતિ સમ્યક્પ્રાપ્તૌ ।

સુરતિર્યગ્નિરયે એ પદમાં એકવદ્ભાવ દ્વંદ્વ સમાસ થાય છે, દેવ, તિર્યય અને નારથીના દંડકમાં ત્રણ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન પણ હોય છે; કારણ કે, જ્યારે સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય, ત્યારે ત્રણ જ્ઞાન પણ થઈ શકે છે.

સ્થિરે અજ્ઞાનાદ્ધકં ।

સ્થાવર જીવના પાંચ દંડકમાં મતિ અજ્ઞાન અને શ્રુત અજ્ઞાન એ બે અજ્ઞાન હોય છે.

યદ્યપિ જૂદકવનેષ સૈદ્ધાંતિકમતેન સમ્યક્ક
વક્તૃતઃ દેવાનાં તેષૂત્પાદે સાસ્વાદનસદ્જ્ઞાવાચ્ચ શ્રુત
મતી જવતઃ પરં નેદાધિકૃતે

એકે સિદ્ધાંતના મત પ્રમાણે તે પાંચ સ્થાવરમાં પૃથ્વી કાય, અપ્કાય અને વનસ્પતિ કાયના દંડકમાં સમ્યક્ત્વને વચન કરનારા દેવતાઓ તેમાં ઉત્પન્ન થાયછે, ત્યારે સાસ્વાદનના સદ્ભાવથી તેઓને ત્યાં શ્રુતજ્ઞાન તથા મતિજ્ઞાન થાયછે, પરંતુ તે અહીં માનેલા નથી.

ત્રિકલે જ્ઞાનાજ્ઞાનયોર્ઠિકમ્ ।

વિકલે દ્રિયના ત્રણ દંડકને વિષે બે જ્ઞાન અને બેઅજ્ઞાન હોયછે.

મનુષ્યેષુ પંચજ્ઞાનાનિ ત્રીણ્યજ્ઞાનાનિ જ્ઞવંતિ ।

મનુષ્યના એક દંડકમાં પાંચજ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન હોયછે.

ચતુર્દશં યોગદ્વારમાહ ।

હવે ચૌદમું યોગ દ્વાર કહે છે.

મૂલ.

**इकारस सुरनिरए, तिरिएसु तेर पन्नर
मणुएसु ।**

विगले चउ पणवाए, जोगतियं थावरे होइ

॥ २१ ॥

ભાવાર્થ.

દેવતાના તેર દંડક અને નારહીનું એક દંડક-એ ચૌદ દંડકમાં સત્યમનોયોગ વિગેરે મનના ચાર યોગ, સત્ય વચન યોગ વિગેરે વચનના ચાર યોગ અને વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણુ એ ત્રણ કાયાના યોગ મળી અગ્નીચાર યોગ થાયછે. તિર્યચના એક દંડકમાં આહારક કાય યોગ અને આહારકમિશ્ર કાયયોગ-એ બે યોગ વર્ણને આગ્રીના

તેરયોગ હોયછે, મનુષ્યના એક દંડકમાં પંતર યોગ હોયછે, વિકલે દ્રિયના ત્રણ દંડકમાં ઔદારિક કાય યોગ, ઔદારિક મિશ્રકાય યોગ, કાર્મણુ કાયયોગ અને અસત્યા મૃષા વચન યોગ એ ચાર યોગ હોયછે વાયુકાયના એક દંડકમાં ઔદારિક કાયયોગ, ઔદારિક મિશ્રકાય યોગ, અને કાર્મણુ કાય યોગ, વૈક્રિય કાય યોગ, વૈક્રિય મિશ્રકાય યોગ અને કાર્મણુ કાયયોગ—એ પાંચયોગ હોયછે. અને વાયુકાય શિત્રાય પૃથ્વી વિગેરે ચાર સ્થાવરના ચાર દંડકમાં ઔદારિક કાય યોગ, ઔદારિક મિશ્ર કાયયોગ અને કાર્મણુ કાયયોગ—એ ત્રણ યોગ હોયછે. ૨૧

અવચૂર્ણિ.

ઔદારિકદ્વિકાહારકદ્વિકાજ્ઞાવાત્ સુરનિર-
યયોર્વિષયે એકાદશ યોગાઃ ।

એટલે ઔદારિક કાયયોગ અને ઔદારિક મિશ્રકાય યોગ ઔદારિક બે અને આહારક બે એટલે અહારક કાય યોગ અને આહારક મિશ્રકાય યોગ—એ ચાર યોગના અભાવથી દેવતાના તેરદંડકને વિષે નારહીના એક દંડકને વિષે બધા મળીને અગીયાર યોગ હોયછે.

તિર્યક્તુ ત્રયોદશ ।

તિર્યચના એક દંડકમાં તેર યોગ હોય છે.

કેષાંચિદ્દ્વિક્રિયલલ્લિધસંજ્ઞવે તત્ દ્વિકસંજ્ઞવાત્ ।

કેટલા એક તિર્યચને વૈક્રિયલલ્લિધ થવાનો સંભવ હોવાથી તે બંને યોગનો સંભવ છે.

પંચદશ મનુષ્યેષુ ।

મનુષ્યના એક દંડકમાં પંતર યોગ હોય છે.

**વિકલ્પે ઔદારિકદ્વિકકાર્મણાંતિમન્નાષારૂપં
યોગચતુષ્કં ।**

વિકલ્પેદ્વિયના ત્રણ દંડકમાં ઔદારિક કાયયોગ, ઔદારિક મિશ્ર કાયયોગ, કર્મણ કાયયોગ અને અસત્યામૃષા વચનયોગ—એ ચાર યોગ હોય છે.

પંચવાલે ઔદારિકદ્વિકવૈક્રિયદ્વિકકાર્મણરૂપં ।

વાયુકાયના એક દંડકને વિષે ઔદારિક કાયયોગ, ઔદારિક મિશ્ર કાયયોગ, વૈક્રિય કાયયોગ, વૈક્રિય મિશ્રકાયયોગ અને કર્મણ કાયયોગ—એ પાંચ યોગ હોય છે.

યોગત્રિકં સ્થાવરચતુષ્કે જ્ઞવતિ ।

પૃથ્વીકાય વગેરે સ્થાવરના ચાર દંડકમાં ઔદારિક કાયયોગ, ઔદારિક મિશ્ર કાયયોગ અને કર્મણ કાયયોગ—એ ત્રણ યોગ હોય છે. ૨૧

પંચદશમુપયોગદ્વારમાહ ।

પંતરમું ઉપયોગ દ્વાર કહેછે.

મૂલ,

ઉવઓગા મણુણસુ, ચારસ નવ નિરિય

તિરિય દેવેસુ ।

વિગલદુગે પળ છક્રં, ચઝરિંદિસુ થાવરે

તિયગં ॥ ૨૨ ॥

ભાવાર્થ

મનુષ્યના એક દંડકમાં બાર ઉપયોગ હોય છે, નારકીના એક દંડકમાં, તિર્યચના એક દંડકમાં અને દેવતાના તેર દંડકમાં મન:પર્યાય જ્ઞાન, કેવલ જ્ઞાન, અને કેવલ દર્શન એ ત્રણ ઉપયોગ શિવાય બાકીના નવ ઉપયોગ હોય છે. વિકલેન્દ્રિયના બે દંડકને વિષે એટલે બેન્દ્રિય અને તેન્દ્રિય-એ બે દંડકને વિષે મતિજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાન, મતિઅજ્ઞાન, શ્રુતઅજ્ઞાન અને અચક્ષુ દર્શન-એ પાંચ ઉપયોગ હોય છે. ચૈરિન્દ્રિયના દંડકને વિષે છ ઉપયોગ હોય છે એટલે ઉપરના પાંચ ઉપયોગમાં છહું અચક્ષુદર્શન મેળવતા છ ઉપયોગ થાય છે. અને સ્થાવરના પાંચ દંડકને વિષે મતિઅજ્ઞાન, શ્રુતઅજ્ઞાન અને અચક્ષુદર્શન-એ ત્રણ ઉપયોગ હોય છે. ૨૨

અવચૂર્ણિ

મનુષ્યેષુ દ્વાદશ ઉપયોગાઃ ।

મનુષ્યના એક દંડકને વિષે બાર ઉપયોગ હોય છે.

અષ્ઠૌ સાકારાશ્ચત્વારો નિરાકારાઃ ।

તેમાં આઠ સાકાર ઉપયોગ છે અને ચાર નિરાકાર ઉપયોગ છે.

એતે એવ મન:પર્યાયકેવલજ્ઞાનકેવલદર્શન રહિતા નવ નિરયતિર્યગ્ દેવેષુ ।

એ બાર ઉપયોગમાંથી મન:પર્યાય, કેવલ જ્ઞાન અને કેવલ દર્શન-એ ત્રણ ઉપયોગ શિવાયના બાકીના નવ ઉપયોગ નારકીના એક દંડકમાં, તિર્યચના એક દંડકમાં અને દેવતાના તેર દંડકમાં હોય છે.

વિકલઠ્ઠિકે મતિશ્રુતિમત્યજ્ઞાનશ્રુતાજ્ઞાના

(૪૦)

દંઢક વિચાર.

ચક્ષુદર્શનરૂપાઃ પંચોપયોગાઃ ।

વિકલેદ્રિય એટલે યેદ્રિય અને તેદ્રિય—એ યે દંડકને વિષે મતિ જ્ઞાન, શ્રુત જ્ઞાન, મત્ય જ્ઞાન, શ્રુતા જ્ઞાન અને અચક્ષુ દર્શન—એ પાંચ ઉપયોગ હોય છે.

**ચતુરિંદ્રિયેષુ પંચપૂર્વોક્તાઃ ચક્ષુદર્શનસહિતાઃ
ષટ્પયોગાઃ ।**

ચૌરિંદ્રિયના દંડકને વિષે ઉપર કહેલા પાંચ અને તેમાં અચક્ષુદર્શન મેળવતાં છ ઉપયોગ હોય છે.

સ્થાવરે ત્રિકમ્ ।

સ્થાવરના પાંચ દંડકમાં મતિઅજ્ઞાન, શ્રુતઅજ્ઞાન અને અચક્ષુદર્શન—એત્રણ ઉપયોગ હોય છે.

ષોઠ્ઠશં સત્તદશંચ સંખ્યાદ્વારમાહ ।

સોળમું અને સત્તરમું સંખ્યા દ્વાર કહે છે.

મૂલ

સંખમસંખા સમણ, ગબ્મયત્તિરિ વિગલ

નારય સુરાય ।

મણુઆ નિયમા સખા, વણણંતા થાવર

અસંખા ॥ ૨૩ ॥

ભાવાર્થ

ગર્ભજ તિર્યંચનો એક દંડક, વિકલેદ્રિયના ત્રણ દંડક—નારકીનો એક દંડક અને દેવતાના તેર દંડક એ સર્વ મળી અઢાર

દંડકના જીવ એક સમયમાં સંખ્યાતા અથવા અસંખ્યાતા ઉપજતા લાભે છે. ગર્ભજ મનુષ્યના એક દંડકને વિષે એક સમયમાં નિશ્ચયથી સંખ્યાતા જીવ ઉપજતા લાભે છે અને પાંચ સ્થાવરમાં હેલા વનસ્પતિકાયતા એક દંડકને વિષે એક સમયમાં અનંતા જીવ ઉપજે છે અને બાકીના ચાર સ્થાવરના જીવોના ચાર દંડકને વિષે એક સમયમાં અસંખ્યાતા જીવ ઉપજે છે. ૨૩

અવચૂર્ણિ

चतुर्दशरज्जात्मकेऽपि लोके एकस्मिन् समये उत्पद्यमाना नियमेति पदं सर्वत्र ग्राह्यं तेन नियमान्निश्चयेन गर्जजतिर्यक्विकलनारकसुराश्च एको द्वौ त्रयोदश विंशतिर्यावत्संख्याता असंख्याताः प्राप्यंते नत्वनंताः ।

આ ચૌદ રાજ લોકમાં પણ એક સમયની અંદર ગર્ભજ તિર્યંચ, વિકલેન્દ્રિય, નારકી અને દેવતાના મળી અઠાર દંડકોના જીવો અહિં (નિયમથી) એ પદ સર્વ ઠેકાણે લેવું એટલે નિશ્ચયથી એક, બે, ત્રણ, દશ, વીશ, એમ સંખ્યાતા અથવા અસંખ્યાતા ઊપજે છે-ઉપજતા લાભે છે, અનંતા ઉપજતા નથી.

मनुष्यास्तु नियमात्संख्याता एव ।

મનુષ્યના એક દંડકના જીવ નિશ્ચયથી સંખ્યાતાજી ઉપજે છે.

वनस्पतयोऽनंताः ।

વનસ્પતિ કાયતા દંડકે અનંતા જીવ ઊપજે છે.

“ निच्चमसंखो ज्ञागो अणंतजीवो चयइए ”

इति वचनात् शेषाश्चत्वारः स्थावराः असंख्याता एव
न संख्याता नचानंताः ॥ २३ ॥

“નિત્યે ચાર સ્થાવરના જીવોમાં અસંખ્યાતમો ભાગ અનંત જીવવાલો ઉપજે છે.” એવું શાસ્ત્રનું વચન છે, તેથી ખાકીના ચાર સ્થાવરોના જીવો અસંખ્યાતાજ છે, તેઓ સંખ્યાતા નથી તેમ અનંતા નથી. ૨૩

प्रस्तावादाह ।

यावतां प्रसंगथी ते कहेछे.

मूल

असन्नी नर असंखा, जह उववाए तहेव
चवणेवि ।

बावीस सगति दस वा, स सहस्स उक्किठ
पुढवाई ॥ २४ ॥

ભાવાર્થ

મનુષ્યના દંડક માંહેલા જે અસંખી મનુષ્ય એટલે સંમૂ-
ર્છિમ મનુષ્ય છે, તે એક સમયમાં અસંખ્યાતા ઉપજે છે.
જેવી રીતે આ ચોવીશ દંડકને વિષે એક સમયમાં ઉપજવાની
સંખ્યા કહી તેવીજ રીતે તે ચોવીશ દંડકની અંદર અવવાની
સંખ્યા વિષે પણ જણી લેવું. તેઉકાય શિવાયના પૃથ્વીકાય
વિગેરે ચાર સ્થાવરોના દંડકને વિષે અનુક્રમે ખાવીશ, સાત,
ત્રણ, અને દશહજાર વર્ષનું ઊત્કૃષ્ટ આયુષ્ય જણવું. એટલે પૃથ્વી
કાયને વિષે ખાવીશ હજાર વર્ષનું આયુષ્ય, અપ્કાયને વિષે સાત

હજાર વર્ષનું આયુષ્ય. વાયુકાયને વિષે ત્રણહજાર વર્ષનું આયુષ્ય અને વનસ્પતિ કાયને વિષે દશહજાર વર્ષનું આયુષ્ય બાણુ. ૨૪

અવચૂર્ણિ

અસંજ્ઞિનો નરા નૃત્પદ્યમાના અસંખ્યાતા લઙ્ચંતે ।

અસંજ્ઞી મનુષ્ય એટલે સંભૂર્ષિમ મનુષ્યના દંડકના જીવો અસંખ્યાતા ઊપજતા લાભે છે.

અત્રૈવ અતિદેશમાહ ।

અહિં અતિદેશ કહે છે.

યથોપપાતદ્વારં સંખ્યામાશ્રિત્ય વ્યાખ્યાતમેવ
ચ્યવનદ્વારમપ્યવસાતવ્યં સમાનત્વાહુપપાતચ્યવનયોઃ।

જેવી રીતે સંખ્યાને આશ્રીને આ ઉપપાત દ્વારની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી છે, તેવીજ રીતે ચ્યવન દ્વાર પણ બાણી લેવું; કારણકે, ઉપપાત અને ચ્યવન એ બંને દ્વાર સરખાજ છે.

અષ્ટાદશં આયુર્હારમાહ ।

અઠારમું આયુષ્યની સ્થિતિનું દ્વાર કહે છે.

અગ્રે સ્થિતં આયુરિતિ પદં સર્વત્રાનુવર્ત્તનીયમ ।

આયુ એ પદ આગલ રહેલું છે, તે સર્વ ઠેકાણે બેડવું.

તેન પૃથિવ્યાઃ દ્વાવિંશતિ વર્ષસહસ્રાણિ નૃત્કૃષ્ટ
માયુરિતિ સર્વત્ર યોજ્યમ ।

તેથી પૃથ્વીકાયના દંડકના જીવોનું નૃત્કૃષ્ટ આયુષ્ય બાવીશ હજાર વર્ષનું છે, એમ સર્વ ઠેકાણે બેડી દેવું.

નદકસ્ય સત્ત ।

(૪૪)

દંડક વિચાર.

અપ્કાયના દંડકના જીવોતું ઊત્કૃષ્ટ આયુષ્ય સાત હજાર વર્ષનું છે.

વાયોસ્ત્રીણિ ।

વાયુકાયના દંડકના જીવોતું ઊત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ત્રણ હજાર વર્ષનું છે.

વનસ્પતેર્દશવર્ષ સહસ્રાણિ ।

વનસ્પતિ કાયના દંડકના જીવોતું ઊત્કૃષ્ટ દશહજાર વર્ષનું આયુષ્ય હોય છે. ૨૪

મૂલ

તિદિણગ્ગિતિ પહ્લાઝ, નરતિરિસુરનિરયસા-
ગરતિતીસા ।

વંતર પહ્લં જોઙ્ગસ, વરિસલરકાહિયં પલિયં

॥ ૨૫ ॥

ભાવાર્થ

અગ્નિકાય જીવોતું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ત્રણ દિવસનું જાણવું. મનુષ્ય અને તિર્યંચ એ બે દંડકને વિષે ત્રણ પદ્યોપમનું આયુષ્ય જાણવું. દેવતા અને નારદીના દંડકના જીવોની ઊત્કૃષ્ટ આયુષ્યની સ્થિતિ તેત્રીસ સાગરોપમની જાણવી વ્યંતર દેવતાનું આયુષ્ય એક પદ્યોપમનું જાણવું અને જ્યોતિષદેવતાનું આયુષ્ય એકલાખ વર્ષ અધિક પદ્યોપમનું જાણવું તેમાં ચંદ્રનું આયુષ્ય એકલાખ વર્ષ અધિક એક પદ્યોપમનું સમજવું અને સૂર્યનું આયુષ્ય એક હજાર વર્ષ અધિક એક પદ્યોપમનું સમજવું. ૨૫

અવચૂર્ણિ

અગ્નેસ્ત્રીણિ દિનાન્યાયુઃ ।

અગ્નિકાય જીવોતું બીલકૃષ્ટ આયુષ્ય ત્રણ દિવસતું છે.

ગર્જ્જતિર્યગ્નરાઃ ત્રિપલ્લયાયુષઃ ।

ગર્જન મનુષ્ય અને તિર્યચના જીવોતું આયુષ્ય ત્રણ પલ્લયોપમતું છે.

દેવકુર્વાદિષુ સુરનારકાણાં ત્રયસ્ત્રિંશતિસાગરો-
પમાનિ ।

દેવકુરૂ વિગેરેમાં દેવતા તથા નારશીના જીવોતું આયુષ્ય તેત્રીશ સાગરોપમતું છે.

વ્યંતરાણાં પલ્લયોપમમ્ ।

વ્યંતર દેવતાઓતું આયુષ્ય એક પલ્લયોપમતું છે.

જ્યોતિષાં વર્ષલક્ષાધિકં પલ્લયોપમમ્ ।

જ્યોતિષી દેવતાઓતું આયુષ્ય એકલાખ વર્ષથી અધિક એક પલ્લયોપમતું છે.

અસુરાણામાયુઃ સ્થિતિમાહ ।

અસુર કુમાર દેવતાના આયુષ્યની સ્થિતિ કહે છે.

મૂલ.

અસુરાણ અહિય અયરં, દેસૂણ દુપલ્લયં નવ
નિકાણ ।

વારસ વાસુણુ પદિણ, છમ્માસુકિઠ્ઠ વિગલા-

૩ ॥ ૨૬ ॥

ભાવાર્થ

અસુરકુમાર નિકાય સંબંધી દેવતાના દંડકને વિષે એક સાગરોપમથી કાંઈક અધિક આયુષ્ય જાણવું. અને ખાણીના નવ નિકાયના દેવતાનું આયુષ્ય કાંઈક જાણા એવા બેપદ્યોપમનું આયુષ્ય જાણવું વિકલેન્દ્રિયમાં બેન્દ્રિયનું બાર વર્ષનું, તેન્દ્રિયનું આગણ પ્રચાશ દિવસનું અને ચૈરિન્દ્રિયનું છમાસનું આયુષ્ય જાણવું, એ આયુષ્યની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સમજવી. ૩૬

અવચૂર્ણિ

અસુરાણાં ચમરાદીનાં કિયતાપ્યધિકં અતરં
સાગરોપમમ્ ।

અસુર એટલે ચમર વિગેરે દેવતાનું આયુષ્ય, કાંઈક અધિક એવા સાગરોપમનું છે.

શેષે નિકાયનવકે દેશોનપદ્યોપમાદ્ધિકમ્ ।

ખાણીના નવ નિકાય દેવતાઓનું આયુષ્ય એક દેશે જાણા એવા બે પદ્યોપમનું છે.

દક્ષિણદિશામાશ્રિત્ય અર્ધપદ્યોપમં ઉત્તરસ્યાં
તુ દેશોનપદ્યોપમે દ્વે ।

દક્ષિણ દિશાને આશ્રીને બેનું અર્ધ પદ્યોપમનું આયુષ્ય સમજવું અને ઉત્તર દિશાને આશ્રીને એક દેશે જાણા એવા બે પદ્યોપમનું આયુષ્ય સમજવું.

દ્વીન્દ્રિયાણાં દ્વાદશવર્ષાણિ ।

બેન્દ્રિય બેનું આયુષ્ય બાર વર્ષનું સમજવું

ત્રીંડિયાણામેકોનપંચાશદિનાનિ ।

તેરિંદ્રિય જીવોતું આયુષ્ય ઓગણપચાશ દિવસોતું સમજવું.

ચતુરિંડિયાણાં ષણમાસા નત્કૃષ્ટમાયુઃ ।

ચૌરિંદ્રિય જીવોતું ચત્કૃષ્ટ આયુષ્ય છમાસતું સમજવું.

નત્કોત્કૃષ્ટા સ્થિતિઃ ।

આ આયુષ્યની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કહેલી છે.

અથ જઘન્યાં તામેવાહ ।

હવે આયુષ્યની જઘન્ય સ્થિતિ કહે છે.

મૂલ

પુઠવાહ દસપ યાણં, અંતમુહુત્તં જહન્ન આઝ

ઠિઈ ।

દસસહસ વરિસઠિઈ, ભવણાહવ નિરયવિંત-

રિયા ॥ ૨૭ ॥

ભાવાર્થ

પૃથ્વી વિગેરે દશ દંડક એટલે સ્થાવરના પાંચ દંડક, વિકલેંદ્રિયના ત્રણ દંડક, તિર્થંચ પંચેદ્રિયનો એક દંડક અને મનુષ્યનો એક દંડક—એ દશ દંડકને વિષે જઘન્યથી આયુષ્યની સ્થિતિ અંત-મુહુર્તની જાણવી ભવનપતિના દશ દંડક, નારકીનો એક દંડક, અનેન્યંતર દેવતાનો એક દંડક—એ પાર દંડકને વિષે જઘન્યથી આયુષ્યની સ્થિતિ દશહજાર વર્ષની જાણવી. ૨૭

અવચૂર્ણિ

સ્થાવરપંચકવિકલત્રિકતિર્યક્નરાણામંતર્મુ-
દૂર્તે જઘન્યાયુઃ સ્થિતિઃ ।

પાંચ સ્થાવર, ત્રણ વિકલ્લેદ્રિય, એક તિર્યચ અને એક મનુષ્ય—એ દશ દંડકને વિષે જઘન્યથી આયુષ્યની સ્થિતિ અંત-
મુંદૂર્તની બાણવી.

જ્ઞવનાધિપનરકવ્યંતરા જઘન્યતો દશસહસ્ર-
સ્થિતિકા જ્ઞવંતિ ।

ભવનપતિના દશ દંડક, નારથીનો એક દંડક અને વ્યંતર દેવતાનો એક દંડક—એ બાર દંડકને વિષે જઘન્યથી આયુષ્યની સ્થિતિ દશહજાર વર્ષની બાણવી. ૨૭

અથ વૈમાનિકાનામાયુઃ સ્થિતિમાહ ।

હવે વૈમાનિક દેવતાઓની આયુષ્યની સ્થિતિ કહે છે.

મૂલ

વૈમાણિય જોહસિયા, પહ્લ તયઈસ આઝઆ
હાંત ।

સુરનરતિરિ નિરણ્ણુ, છપજ્જતિ થાવરે ચઝ-
ગં ॥ ૨૮ ॥

ભાવાર્થ

વૈમાનિક દેવતાના દંડકને વિષે જઘન્યથી એક પદ્યોપમનું આયુષ્ય થાય છે અને વ્યોતિષ દેવતાના દંડકને વિષે જઘન્યથી

એક પદ્યોપમના આઠમા ભાગ જટલું આયુષ્ય થાય છે.

દેવતાના તેર દંડક, મનુષ્યનો એક દંડક, તિર્યચનો એક દંડક, અને નારકીનો એક દંડક—એ સોળ દંડકને વિષે છ પર્યાપ્તિ હોયછે અને સ્થાવરના પાંચ દંડકને વિષે ભાષા અને મન-એ બે પર્યાપ્તિ શિવાય બીજી ચાર પર્યાપ્તિ હોય છે. ૨૮

અવચૂર્ણિ

वैमानिका ज्योतिषिकाश्च जघन्यतः क्रमेण एक
पद्योपमाष्टजागायुषो ज्वन्ति ।

વૈમાનિક દેવતા અને જ્યોતિષી દેવતા અનુક્રમે જઘન્યથી એક પદ્યોપમ અને એક પદ્યોપમના આઠમા ભાગની આયુષ્ય વાલા હોયછે, એટલે વૈમાનિક દેવતાના દંડકનું જઘન્યથી એક પદ્યોપમનું અને જ્યોતિષી દેવતાના દંડકનું એક પદ્યોપમના નાઆઠ ભાગનું આયુષ્ય હોય છે.

अथैकोनविंशतितमं पर्याप्तिद्वारमाह ।

હવે ઓગણીશમું પર્યાપ્તિ દ્વાર કહે છે.

सुरनरतिर्यक्निरयेषु पर्याप्तेषु षट्पर्याप्तयो
ज्वन्ति ।

પાર્યાપ્ત એવા દેવતા, મનુષ્ય, તિર્યચ અને નારકીના દંડકને વિષે છ પર્યાપ્તિએ હોય છે.

स्थावरे आहारशरीरइन्द्रियश्वासोद्वासरूपं प-
र्याप्तचतुष्कं ।

પૃથ્વીકાય વિગેરે પાંચ સ્થાવરોના પાંચ દંડકમાં આહાર, શરીર, ઇન્દ્રિય, અને શ્વાસોદ્શ્વાસ એ ચાર પર્યાપ્તિ હોય છે.

(૫૦)

દંડક વિચાર.

અપર્યાપ્તા અપિજીવાપર્યાપ્તિત્રયં સમાપ્યૈવ ત્રિ-
યંતે નાર્વાક્ ॥ ૨૮ ॥

અપર્યાપ્તા જીવ પણ ત્રણ પર્યાપ્તિ પૂરી કરીનેજ મૃત્યુ પામે
છે, તે પેહેલા મૃત્યુ પામતા નથી, ૨૮

મૂલ

વિગલે પંચ પજત્તી, છદ્દિસિ આહાર હોઈસ
વ્વેસિં ।

પણગાઈ પણ ભયણા, અહ સન્નિતિયં મણિ-
સ્સામિ ॥ ૨૯ ॥

ભાવાર્થ

વિકલેંદ્રિચના ત્રણ દંડકને વિષે મનઃ પર્યાપ્ત શિવાયની
બાકીની પાંચ પર્યાપ્તિ હોય છે.

સર્વ ચોવીશ દંડકને વિષે છવિંશિ એટલે ચારદિશા, નીચેની
દિશા અને ઉંચી દિશા—એ છદ્દિશાનો આહાર હોય છે. અને પૃથ્વી
કાય વિગેરે પાંચ સ્થાવરના દંડકને વિષે ભજના છે એટલે છ
દિશાનો આહાર હોય અને ન પણ હોય તે પછી હવે હું ત્રણ
સંજ્ઞાનુ દ્વાર કહીશ. ૨૯

અવચૂર્ણિ,

પૂર્વોક્તં પર્યાપ્તિચતુષ્કં ત્રાણાપર્યાપ્ત્યધિકં વિ-
કલેપર્યાપ્તિપંચકમ્ ।

ઉપર કહેલ આહાર, ઇન્દ્રિય અને શ્વાસોશ્વાસ—એ ચાર

પર્યાપ્તિમાં ભાષા પર્યાપ્તિ અધિક-ઉમેરતાં વિકલેન્દ્રિયના ત્રણ દંડકને વિષે પાંચ પર્યાપ્તિ હોયછે.

અથ વિંશતિતમમાહારદ્વારમાહ ।

હવે વીશમું આહારદ્વાર કહેછે.

સર્વેષાં જીવાનાં षટ્કાંક આહારો જીવતિ ।

સર્વ-ચોવીશ દંડકના જીવોને છદિશાનો આહાર હોયછે.

સર્વે જીવા દિક્ષટ્કસ્થાનાહારપુદ્ગલાન્ ગૃ-
હંતીતિજ્ઞાવઃ ।

ભાવાર્થ એવો છેકે, સર્વજીવો છદિશાના સ્થાનોના આહારના પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરેછે.

પંચદિક્કાદિકે આહારે જજના ।

પાંચ સ્થાવરના જીવોના દંડકને વિષે ભજનાછે.

યથા લોકાતર્વર્ત્તિજીવાનાં પંચદિક્કઃ ।

જમકે લોકની અંદર રહેનારા જીવોને પાંચ દિશિનો આહાર જ હોયછે.

લોકનિષ્કૂટસ્થાનાં ત્રિચતુર્દિક્કઃ ।

લોકના નિષ્કૂટ ભાગમાં રહેલા જીવોને ત્રણ દિશિ તથા ચાર દિશિનો આહાર હોયછે, ૨૮

એકવિંશં સંજ્ઞાદ્વારમાહ ।

હવે એકવીશમું સંજ્ઞાદ્વાર કહેછે.

અથ સંજ્ઞાત્રિકં જ્ઞાપિયામિ ।

હવે હું ત્રણ સંજ્ઞા કહીશ.

મૂલ

ચઝવિહસુરતિરિયેસું, નિરણસુ અદીહ કાલ-
ગી સન્ના ।

વિગલે હેઝવણસા, સન્ના રહિયા ધિરા સવ્વે
॥ ૩૦ ॥

ભાવાર્થ.

ચાર પ્રકારના દેવતા એટલે ભવનપતિ, વ્યંતર, જ્યોતિષી અને વૈમાનિક એ ચાર પ્રકારના દેવતાના તેર દંડકને વિષે, તિર્યચના એક દંડકને વિષે અને નારકીના એક દંડકને વિષે—એ પંચ દંડકમાં દીર્ઘકાલિકી^૧ સંજ્ઞા હોયછે.

વિકલેદ્રિયના ત્રણ દંડકને વિષે એક હેતૂપદેશિકી^૨ સંજ્ઞા હોયછે અને પાંચ સ્થાવરના પાંચ દંડકને વિષે એક સંજ્ઞા હોતી નથી. ૩૦

અવચૂર્ણિ

ચતુર્વિધસુરતિર્યક્તુ નિરયેષુચ દીર્ઘકાલિકી

સંજ્ઞા ।

ચાર પ્રકારના દેવતાઓના તેર દંડકને વિષે, તિર્યચના એક દંડકને વિષે અને નારકીના એક દંડકને વિષે દીર્ઘકાલિકી

૧ અમુક કામ કર્યું, અમુક કામ કરેછું અને અમુક કામ કરીશ—એમ અતીત, અનાગત અને વર્તમાન—એ ત્રણકાળનું જ્ઞાન તે દીર્ઘકાલિકી સંજ્ઞા કહેવાયછે.

૨ વર્તમાનકાળને વિષે ઇષ્ટ વસ્તુમાં પ્રવૃત્તિ અને અનિષ્ટ વસ્તુથી નિવૃત્તિ કરવામાં જે વિષય જ્ઞાન હોય તે હેતૂપદેશિકી સંજ્ઞા કહેવાય છે. આ સંજ્ઞાવાળાને કાંઈક મનો જ્ઞાન હોયછે.

સંજ્ઞા હોયછે.

દીર્ઘોઽતીતાનાગતવર્તમાનવિષયઃ કાલો જ્ઞેયો
યસ્યા ઇતિ વ્યુત્પત્તેઃ ।

દીર્ઘ એટલે ભૂત ભવિષ્ય અને વર્તમાન વિષયી કાળ જ્યાં જાણવાનો છે, તે દીર્ઘકાલિણી સંજ્ઞા કહેવાયછે. એવી તેની વ્યુત્પત્તિ થાયછે.

વિકલે હેતૂપદેશિકી સંજ્ઞા ।

વિકલેન્દ્રિયના ત્રણ દંડકને વિષે હેતૂપદેશિકી સંજ્ઞા હોયછે.

કિંચિન્મનોજ્ઞાનસહિતા વર્તમાનવિષયા સંજ્ઞે-
ત્યર્થઃ ।

કાંઈક મનો જ્ઞાને સહિત એવી વર્તમાનકાળ વિષયી સંજ્ઞા તે હેતૂપદેશિકી સંજ્ઞા કહેવાય એવો તેનો અર્થ છે.

વિશિષ્ટૈત્સંજ્ઞાત્રયરહિતાઃ સર્વે સ્થિરા જ્ઞેયાઃ ।

બધા સ્થાવર એટલે પાંચ સ્થાવરના પાંચ દંડકના જીવો વિશિષ્ટ એવી ત્રણ સંજ્ઞાથી રહિત છે, એમ સમજવું. ૩૦

મૂલ

મણુ આણ દીહકાલિય, દિઁહીવાઓવણસિ-
આ કેવિ ।

પજ્ઞ પણ તિરિ મણુઅચ્ચિય, ચડવિહ દેવેસુ
ગચ્છંતિ ॥ ૩૧ ॥

(૬૪)

દંડક વિચાર.

ભાવાર્થ

મનુષ્યના એક દંડકને વિષે દીર્ઘકાલિણી સંજ્ઞા હોય છે. અને ક્રેટલા એક (ચૌદ પૂર્વ ધારી વિગેરે) ને દ્રષ્ટિવા દ્વાપ દેશિકા નામની સંજ્ઞા પણ હોય છે.

પર્યાપ્તા પંચેદ્રિય અને પર્યાપ્તા મનુષ્યના એ દંડકના જીવો ચાર પ્રકારના દેવતાના તેર દંડકને વિષે નિશ્ચય કરીને જાય છે. ૩૧

અવચૂર્ણિ

મનુજાનાં દીર્ઘકાલિકી સંજ્ઞા ।

મનુષ્યોના એક દંડકને વિષે દીર્ઘકાલિણી સંજ્ઞા હોય છે.

દૃષ્ટિવાદોપદેશિકી ક્ષાયોપશમિકા/દિસમ્યક્ત
સહિતાઃ કેષિ ।

ક્રેટલાએક ક્ષાયોપશમિક વિગેરે સમ્યક્ત્વે સહિત હોવાથી, તેમને દૃષ્ટિવાદોપદેશિકી સંજ્ઞા હોય છે.

પંચેદ્રિયતિર્યંચોઽપ્યેતત્સંજ્ઞાયુક્તા જ્ઞવંતિ ।

પંચેદ્રિય તિર્યંચના જીવોને પણ એ સંજ્ઞા હોય છે.

કેચિત્ પરમલ્લગ્ત્વાન્ન વિવક્ષિતાઃ ।

ક્રેટલાએક તે ઘણાંજ અલ્પ જીવ હોવાથી તેઓ અહીં કહેવાને ઇચ્છેલા નથી.

દ્વાવિંશતિદ્વારં ત્રયોવિશમ્ભાગતિદ્વારંચાહ ।

હવે બાવીશમું ગતિદ્વાર અને ત્રેવીશમું આ ગતિદ્વાર કહે છે.

પર્યાપ્તાઃ પંચેદ્રિયાશ્ચ તિર્યંચો મનુજાશ્ચ ચતુર્વિ-
ધદેવેષુ ગચ્છંતિ ।

પર્યાપ્તા પંચેન્દ્રિય તિર્યચ અને પર્યાપ્તા મનુષ્ય—એ બે દંડકના જીવો ભવનપતિ વિગેરે ચાર પ્રકારના દેવતાઓના તેર દંડકને વિષે અથ છે.

ન શેષજીવાઃ ।

આક્રીના જે જીવો રહ્યા, તે દેવતાના તેર દંડકને વિષે જતા નથી.
એ દેવતાના તેર દંડકને વિષે આગતિદ્વાર કૃષ્ટું ૩૧

इति देवाना मागति द्वारम् ।

अथ देवानां गति द्वारमाह ।

હવે દેવતાઓના દંડકને વિષે ગતિદ્વાર કહે છે.

मूल.

**संखाउ पज्ज पणिंदि, तिरि नरेसु तहेव प-
ज्जत्ते ।**

**भूदग पत्तेयवणे, एएसु च्चिय सुरागमणं ॥
३२ ॥**

ભાષાર્થ

સંખ્યાતા વર્ષના આયુષ્યવાળા પર્યાપ્તા એવા પંચેન્દ્રિય તિર્યચ, મનુષ્ય, પર્યાપ્તા પૃથ્વીકાય, અપ્કાય અને પ્રત્યેક વનસ્પતિકાય—એ પાંચ દંડકના જીવોના વિષે નિશ્ચયે દેવતાનું ગમન થાય છે, એટલે તેર દંડકના દેવતાઓ અચીને એ પાંચ દંડકમાં હે ઉપજે છે, ૩૨

अवचूर्णि

संख्यातायुःपर्याप्तपंचेन्द्रियतिर्यग्नरेषु ।

(૫૬)

દંડક વિચાર.

સંખ્યાતા આયુષ્યવાળા પર્યાપ્તા પંચેન્દ્રિય એવા તિર્યચ અને મનુષ્યોને વિષે.

તથૈવ । તેમજ

પર્યાપ્તાઞ્જૂદકપ્રત્યેકવને ।

પર્યાપ્તા પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, અને પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયના જીવોને વિષે,

એતેષ્વેવ સુરાણામાગમનમુત્પાદો ઞવતિ ।

એટલે એ પાંચ દંડકમાં દેવતાઓનું આગમન એટલે જાતપત્તિ થાયછે.

इति सुरेषु गत्यागती ।

એવી રીતે દેવતાના તેર દંડકમાં ગતિદ્વાર અને આગતિદ્વાર સમજવા. ૩૨

नारकाणां गत्यागती आह ।

હવે નારકીના જીવોના ગતિદ્વાર અને આગતિદ્વાર કહેછે.

मूल.

पञ्जत्त संखगब्भय, तिरियनरा निरयसत्तगे
जंति ॥

निरउवट्ठा एएसु उववज्जंति न सेसेसु

॥ ३३ ॥

ભાવાર્થ

સંખ્યાતા વર્ષના આયુષ્યવાળા ગર્ભજ અને પર્યાપ્તા એવા

તિર્યચ અને મનુષ્ય—એ બે દંડકના જીવ સાતે નારકીના દંડકને વિષે જાય છે. અને તે નારકીમાંથી નીકળેલા એવા તે નારકીના જીવ, સંખ્યાતા આયુષ્યવાળા પર્યાપ્તા એવા મનુષ્ય અને તિર્યચ એ બે દંડકને વિષે ઉપજે છે, આક્રીના દંડકને વિષે તે ઉપજતા નથી. ૩૩

અવચૂર્ણિ.

पर्याप्तसंख्यातायुषो गर्जजतिर्यग्नराः नरकसप्त
के यांति ।

પર્યાપ્તા અને સંખ્યાતા આયુષ્યવાળા ગર્ભજ તિર્યચ અને મનુષ્ય—એ બે દંડકના જીવ સાત નારકીમાં જાય છે.

असन्नि खलु पढममिति वचनात् असंझिनो-
ऽपि प्रथमां पृश्निर्वीं यावद्यांति ।

“ અસંજી જીવ નિશ્ચેથી પહેલી નારકી સુધી જાય ” એવું શાસ્ત્રનું વચન છે, તેથી અસંજી જીવ પણ પહેલી નારકી સુધી જાય છે.

परं तेषामिह नाधिकृतत्वात् ।

પરંતુ તે જીવોનો અહીં અધિકાર નથી (તેથી અહિં કહેવું નથી.)

नरकाद्ब्रह्मताश्च जीवा एतद्ब्रह्मणेषु एतेष्वेव
तिर्यङ्गनरेषूत्पद्यन्ते न शेषेषु जीवेषु ।

નરકમાંથી નીકળેલા જીવ એ કહેલા લક્ષણવાલા એજ તિર્યચ અને મનુષ્યોમાં ઊભવ થાય છે. આક્રીના જીવોમાં ઉત્પન્ન થતા નથી.

इति नारक गत्यागती ।

એવીરીતે નારકીના જીવોનું ગતિદ્વાર તથા આગતિદ્વાર બ્રહ્મણું ૩૩

(૫૮)

દંડક વિચાર.

अथ पृथ्व्यप्वनस्पतीनां गत्यागती आह ।

હવે પૃથ્વીકાય, અપ્કાય અને વનસ્પતિકાયનું ગતિદ્વાર તથા આગતિદ્વાર કહે છે.

मूल.

पुढवी आउ वणस्सइ, मज्जे नारयविवज्जि-
याजीवा ।

सव्वे उववज्जंति, नियनियकम्माणुमाणेणं

॥ ३४ ॥

ભાવાર્થ

પૃથ્વીકાય, અપ્કાય અને વનસ્પતિકાય--એ ત્રણે દંડકની મધ્યે સાત નારકીના એક દંડકના જીવ શિવાય માછીના ત્રેવીશ દંડકના સર્વ જીવો પોત પોતાના કર્મના અનુમાનથી ઉત્પન્ન થાય છે.--એટલે જ જીવે જવા કર્મ કર્યા હોય, તે તેવે સ્થાને જીવે છે. ૩૪

अवचर्णि.

पश्चिव्यप्वनस्पतिकायमध्ये नारकविवर्जिताः
सर्वे त्रयोविंशतिदंडकस्था जीवा उत्पद्यन्ते ।

પૃથ્વીકાય અપ્કાય અને વનસ્પતિકાયના ત્રણ દંડકના જીવોમાં નારકી શિવાના સર્વ ત્રેવીશ દંડકમાં રહેલા જીવો ઉત્પન્ન થાય છે.

निजनिजयथाकृतकारितानुमोदितकर्मणाम-
नुमानेन ।

પોત પેતાના જમ કરેલા, કરાવેલા અને અનુભોદેલા કર્મોના અનુમાનથી.

નિજનિજ इति वदता सूत्रकृता स्वयं कृतं कर्म
जुज्यते न परकृतमित्यावेदितम् ।

સૂત્રકારે મૂળમાં “ નિજ નિજ ” એ પદ મુકેલું છે, તે ઊપરથી એમ જણાવ્યું છે કે, પોતે કરેલું કર્મ ભોગવાય છે, બીજાએ કરેલું ભોગવાતું નથી.

कर्मानुमानेनेति सत्कर्मणा शुभस्थाने असत्क-
र्मणाशुभस्थाने ॥ ३४ ॥

સૂત્રકારે મૂળમાં “ કર્માનુમાનેન ” એ પદ મુકેલું છે, તે ઊપરથી એમ જણાવ્યું છે કે, સત્કર્મ કરવાથી શુભસ્થાનમાં અને નકાર કર્મ કરવાથી અશુભસ્થાનમાં ઉત્પન્ન થાય છે, ૩૪

एतेषामेव गतिद्वारमाह ।

એ ઉપર કહેલા ત્રણ દંડકનું ગતિદ્વાર કહે છે.

मूल.

पढवाइ दस पणसु, पढवी आऊ वणस्सई
जंति ।

वढवाइ दस पण हिय, तेऊ वाऊसु उववा
ओ ॥ ३५ ॥

ભાવાર્થ

પૃથ્વી વિગેરે દશ પદ એટલે પાંચ સ્થાવર, ત્રણ વિકલેન્દ્રિય એક મનુષ્ય અને એક તિર્થંચ-એ દશ દંડકને વિશે પૃથ્વીકાય,

(૬૦)

દંડક વિચાર.

અપ્કાય અને વનસ્પતિકાય—એ ત્રણ દંડકના જીવ જાય છે. પૃથ્વી વગેરે દશપદના દશેદંડકમાંથી નીકળેલા જીવો તેજકાય અને વાયુકાયને વિષે ઊત્પન્ન થાય છે. ૩૫

અવચૂર્ણિ.

તસ્યૈવ દંડકત્રયસ્ય જીવાનં ગતિદ્વારમાહ ।

તે પૃથ્વી, અપ્ અને વનસ્પતિકાયના ત્રણ દંડકના જીવોનું ગતિદ્વાર કહે છે.

પૃથ્વિવ્યાદિદશપદેષુ અનુક્રમસ્થિતિષુ પૃથ્વિવ્યપ્ વનસ્પતિજીવા યાંતિ ।

પૃથ્વી બગેરે દશપદ કે જે અનુક્રમે રહેલા છે, તેઓમાં પૃથ્વીકાય, અપ્કાય અને વનસ્પતિકાયના જીવો જાય છે.

ન નારકસુરેષ્વિત્યર્થઃ ।

નારકી તથા દેવતાના દંડકને વિષે તેઓ જતા નથી.

इति पृथ्व्यपवनस्पतीनां गत्यागती ।

એ પ્રમાણે પૃથ્વીકાય અપ્કાય અને વનસ્પતિકાય દંડકના જીવોનું ગતિદ્વાર તથા આગતિદ્વાર કહ્યું.

तेजोवाद्योरागतिद्वारमाह ।

હવે તે ઊકાય અને વાયુકાય જીવોનું આગતિદ્વાર કહે છે.

तेजोवाद्योर्विषये पृथ्विवादिदशपदेभ्यएव उत्पद्यन्ते जीवाः ॥ ३५ ॥

તેજકાય અને વાયુકાયને વિષે પૃથ્વીકાય વગેરે દશપદથી જ જીવ ઊત્પન્ન થાય છે.

અથ તેજોવાયોર્ગતિમાહ ।

હવે તેજિકાય અને વાયુકાય જીવોનું ગતિદ્વાર કહેછે.

મૂલ.

તેજ વાજ ગમણં, પૃથ્વી પમુહમ્મિ હોઈ પય
નવગે ।

પૃથ્વાઈ ઠાણ દસગા, વિગલાઈં તિયં તિાહ
જંતિ ॥ ૩૬ ॥

ભાવાર્થ

તેજિકાય અને વાયુકાય—એએ દંડકતા જીવોનું આગમન પૃથ્વીકાય વગેરે પાંચ સ્થાવર, ત્રણ વિકલોદ્રિય, અને એક તિર્યંચ પાંચેંદ્રિય—એ નવપદનાં થાયછે. પૃથ્વી વગેરે દશ સ્થાન એટલે પાંચ સ્થાવર, ત્રણ વિકલોદ્રિય, એક તિર્યંચ પાંચેંદ્રિ અને એક મનુષ્ય—એ દશ સ્થાનકના જીવ અવીને વિકલોદ્રિયના ત્રણ દંડકને વિષે આવેછે અને ત્રણે વિકલોદ્રિયના જીવ મરીને એ જીવર કહેલા દશ દંડકમાં જાયછે. ૩૬

અવત્તૂર્ણિ.

તેજોવાયોરાગમનં પૃથ્વીપ્રમુખે પદનવકે જ્ઞ-

તેજિકાય અને વાયુકાય જીવોનું આગમન પૃથ્વી વગેરે નવ પદમાં થાયછે.

વતિ ઇતિ તેજોવાયુગત્યાગતી ।

એવી રીતે તેજિકાય અને વાયુકાય જીવોનું ગતિ દ્વાર તથા આગતિ દ્વાર કહ્યું.

વિકલેંડ્રિયાઃ પૃથ્વિવ્યાદિદશ સ્થાનેષ્ય એવોત્પદ્યં
તે મૃત્વાચ તત્રૈવ યાંતિ નાન્યત્ર ।

વિકલેંદ્રિયના ત્રણ દંડકના જીવો પૃથ્વી વગેરે દશ સ્થાન-
માંથીજ ઊત્પન્ન થાયછે અને મૃત્યુ પામીને ત્યાંજ જાયછે.
બીજે જતાં નથી.

इति विकलगत्यागती ॥ ૩૬ ॥

એ પ્રમાણે વિકલેંદ્રિય જીવોનું ગતિદ્વાર તથા આગતિ-
દ્વાર છે.

अथ गर्ज्जतिर्यग्मनुष्यानां गत्यागती आह ।

હવે ગર્ભજ તિર્યચ તથા ગર્ભજ મનુષ્ય—એ બે
દંડકના જીવોનું ગતિદ્વાર તથા આગતિદ્વાર કહેછે.

मूल.

गमगागमणं गव्भय, तिरियाणं सयलजीव-
ठाणेसु ।

सव्वत्थ जंति मणुआ, तेउवाउहिं नो जंति
॥ ૩૭ ॥

ભાજાર્ય

ગર્ભજ તિર્યચના દંડકના જીવો બધા જીવના સ્થાનમાં
એટલે ચોવીશે દંડકમાં જાયછે અને તેમાંથી આવેછે અને
ગર્ભજ મનુષ્યના દંડકના જીવો આવીને ચોવીશે દંડકમાં જાયછે
અને તેજોકાય અને વાયુકાય શિવાય બીજા પાવીશ દંડકના જીવ

આવીને મનુષ્યમાંહે આવેછે. ૩૭

અવચૂર્ણિ

ગર્જ્જતિર્યંચો મૃત્વા ચતુર્વિંશતિદંડકેષુ
યાંતિ ।

ગર્જ્જ તિર્યંચ જીવ મૃત્યુ પાનીને ચોવીશે દંડકમાં જાયછે.
ચતુર્વિંશતિદંડકેષુત્પદ્યંતે ।

અને ચોવીશે દંડકમાંથી ઊત્પન્ન થાયછે,

इति गर्ज्जतिर्यङ् गत्यागती ।

એવી રીતે ગર્જ્જ તિર્યંચના જીવોનું ગતિદ્વાર અને આ-
ગતિદ્વાર કહ્યું.

मनुजा मनुष्याः सर्वत्र यांति ।

મનુષ્યો અથા ચોવીશે દંડકમાં જાયછે.

सर्वत्रेति वचनबलात् चतुर्विंशतिदंढकजीवेषु
कालक्षेत्रसंहननसज्जावेच सिद्धावपियांति ।

મૂલમાં સર્વત્ર એવું પદ મુકેલુંછે, તેના બલથી ચોવીશ
દંડકના જીવોમાં અને કાલ, ક્ષેત્ર તથા સંઘયજુનો યોગ થતાં
તેઓ સિદ્ધિમાં પણ જાયછે.

आयांतश्च मनुजास्तेजोवायुवर्जितेज्यो द्वाविं-
शतिदंडकेज्यः समायांति ।

ત્યાંથી ચ્યવીને આવતા મનુષ્યો તેજકાય અને વાયુકાય
—એ બે દંડક શિનાય ખાટીના ખાવીશ દંડકોમાંથી આવેછે.

इति समर्थिते सविस्तरं गत्यागति द्वारे ।

(૬૪)

દંડક વિચાર.

એવી રીતે ગતિદ્વાર અને આગતિદ્વાર વિસ્તારથી કહેવામાં આયા.

अथ चतुर्विंशं वेदद्वारमाह ।

હવે ચોવીશમું વેદદ્વાર કહે છે.

मूल

वेयतियतिरिनरेसु, इत्थी पुरिसो अचउवेह
सुरेसु ।

થિર વિગલ નારણસુ, નપુંસવેઓ હવાઈણ્ગો

॥ ૩૮ ॥

ભાવાર્થ

પાંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્ય—એ બે દંડકને વિષે સ્ત્રીવેદ પુરૂષવેદ અને નપુંસકવેદ—એ ત્રણે વેદ લાભે છે. ભવનપતિ, અંતર, જ્યોતિષી અને વૈમાનિક—એ ચાર પ્રકારના દેવતાના તેર દંડકને વિષે નપુંસક વેદ શિવાય સ્ત્રીવેદ અને પુરૂષવેદ—એ બે વેદ લાભે છે. પાંચ સ્થાવરતા પાંચ દંડક, વિકલેન્દ્રિયના ત્રણ દંડક અને નારશીનો એક દંડક—એ તેર દંડકને વિષે એક નપુંસક વેદજ હોય છે. ૩૮

अवचूर्णि

वेदत्रिकं तिर्यङ् नरेषु ।

પાંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્યને વિષે સ્ત્રીવેદ, પુરૂષવેદ અને નપુંસકવેદ— ત્રણે વેદ હોય છે.

સ્રીવેદઃ પુરુષવેદશ્ચ ચતુર્વિધસુરેષુ ।

ચાર પ્રકારના દેવતાના તેર દંડકને વિષે સ્રીવેદ અને પુરુષવેદ બે વેદજ હોયછે.

સ્થિરવિકલનારકેષુ નપુંસકવેદ એક એવ જ્ઞવતિ ।

પાંચ સ્થાવર, ત્રણ વિકલેન્દ્રિય અને નારકીના એક દંડકમાં એકતો નપુંસકવેદજ હોયછે. ૩૮

અથ સંક્ષિપ્તસંગ્રહણીગાથાદ્યાનુક્તમપિ સો-
પયોગિત્વાત્કિંચિજ્ઞીવાલ્પબહુત્વં દર્શયતે ।

હેવે સંક્ષિપ્ત સંગ્રહણીની બેગાથામાં કહ્યું નથી, તોપણ કાંઈક ભયોગી હોવાથી જીવોનું અલ્પ બહુત્વ દ્વાર દર્શાવેછે.

મૂલ,

પજ્જમણુવાયરગ્ગી, વેમાણિય ભવણનિરય
વિંતરિઆ ।

જોઈસચડપગતિરિઆ, વેઈંદિય તેંદિયમૂઆ
૩ ॥ ૩૯ ॥

વાડ વણસ્સઈ ચિય, અહિયા અહિયા કમેણ
મે હુંતિ ।

સઠ્ઠેવિ ઈમે ભાવા, જિણા મણંતસોપત્તા ॥૪૦

ભાવાથે

સર્વથી થોડા ગર્ભજ પર્યાપ્ત મનુષ્યો છે, તેથી આદર અગ્નિકાચના જીવ અધિક છે, તેનાથી વૈમાનિક દેવતા અધિક છે.

તેનાથી ભવનપતિના દશ દંડકના જીવ અધિક છે, તેનાથી સાત નારકીના જીવ અધિક છે, તેનાથી વ્યંતર દેવતા અધિક છે, તેનાથી જ્યોતિષ દેવતા અધિક છે, તેનાથી ચૌરીંદ્રિય જીવ અધિક છે, તેનાથી પચેંદ્રિય તિર્યચના જીવ અધિક છે, તેનાથી બેઈંદ્રિય જીવ અધિક છે, તેનાથી તેરિંદ્રિય જીવ અધિક છે, તેનાથી પૃથ્વીકાયના જીવ અધિક છે, તેનાથી અપૂઠાયના જીવ અધિક છે, તેનાથી વાયુકાયના જીવ અધિક છે, તેનાથી વનસ્પતિકાયના જીવ અધિક છે—એવી રીતે અનુક્રમે એક એકથી અધિક જણવા. ૪૦

અવચૂર્ણિ

પજ્જુતિપદં વાયરત્તિપદંચ વદતઃ સૂત્રકૃતોઽ
યમાશયો યદદં પર્યાપ્તવાદરજીવવિષયમેવાહપવ-
હુત્વં વદિષ્યામિ નો પર્યાપ્તસૂક્ષ્મવિષયમિતિ ।

“ પજ્જ વાયર ” એ બે પદ કહેનારા સૂત્રકારનો એવો આશય છે કે, જે આ અહપ બહુત્વ દ્વારા પર્યાપ્તા અને બાદર જીવ સંબંધી છે તે હુંકહીશ, અપર્યાપ્તા અને સૂક્ષ્મ જીવ સંબંધી કહીશ નહીં.

इह संसारे स्तोकः पर्याप्तमनुष्याः ।

આ સંસારમાં પર્યાપ્ત મનુષ્યના જીવો સર્વથી થોડા છે

मनुष्येज्यो वादराग्निजीवाः असंख्यातगुणाः ।

મનુષ્યના જીવોથી બાદર અગ્નિકાયતા જીવ અસંખ્ય ગણાય છે.

एज्यो वैमानिका असंख्यातगुणाः ।

તે બાદર અગ્નિકાયના જીવોથી વૈમાનિક દેવતા અસંખ્ય ગણાય છે.

एज्यो जवनपतयोऽ संख्यातगुणाः ।

એ વૈમાનિક દેવતાથી ભવનપતિ દેવતા અસંખ્યાતા ગુણવાળા છે.

एन्यो नारका असंख्यातगुणाः ।

लवनपति देवताथी नारकीना एव असंख्याता गुणवाणा छे.

एन्यो व्यंतरा असंख्यातगुणाः ।

नारकीना एवोथी व्यंतर देवता असंख्याता गुणवाणा छे.

एन्यो ज्योतिष्काः संख्यातगुणाः ।

ओ व्यंतर देवताओथी ज्योतिष्की देवताओ संख्याता गुणवाणाछे.

एन्यश्चतुरिंश्याः संख्यातगुणाः ।

ज्योतिष्की देवताओथी चैरींद्रिय एवसंख्याता गुणवाणाछे.

एन्यः पंचेन्द्रिया स्तिर्यंचो विशेषाधिकाः ।

ओ चैरींद्रिय एवोथी पंचेंद्रि तिर्यंचना एव विशेष अधिक छे.

एन्यो छींश्या विशेषाधिकाः ।

पंचेंद्रिय तिर्यंचना एवोथी छेन्द्रिय एव विशेष अधिक छे.

एन्यस्त्रींश्या विशेषाधिकाः ।

छेन्द्रिय एवथी तेंद्रिय एव विशेष अधिक छे.

एन्यः पृथ्वीकाया विशेषाधिकाः ।

तेंद्रिय एवोथी पृथ्वीकाय एव विशेष अधिक छे.

ततोऽपूकाया विशेषाधिकाः ।

पृथ्वीकाय एवोथी अपूकाय एव विशेष अधिक छे.

अपूकायकेन्यो वायुकायका असंख्यातगुणाः ।

अपूकाय एवथी वायुकाय एव असंख्याता गुणवाणा छे.

ततो वनस्पतयोऽनंतगुणाः ।

ते वायुकाय एवथी वनस्पतिकाय एव अनंत गुणा छे.

(૬૮)

દંડકાવિચાર.

સંખ્યાતગુણેન અસંખ્યાતગુણેન અનંતગુણેનચ
યથાસંજ્ઞમિમે જીવાઃ ક્રમેણાધિકા જ્ઞવંતિ ।

~~આ જીવો સંખ્યાતા ગુણથી અસંખ્યાતા ગુણથી અને~~
અનંત ગુણથી જમ સંભવે તેમ અનુક્રમે અધિક થાયછે

અથ ગ્રંથકારો જિનાન્ સ્તૌતિ ।

હવે ગ્રંથકાર જિનેશ્વરોની સ્તુતિ કરે છે.

સર્વેઽપિ ચ ઇમે પૂર્વોક્તા જ્ઞાવાઃતેષુ તેષુ જીવ-
સ્થાનકેષુ ગમનાગમનરૂપાઃ હેજિનાઃ મયા જ્ઞવે બ્ર-
મતા અનંતજ્ઞઃ અનંતકૃત્વઃ પ્રાપ્તાઃ યથા મયા તથા
ન્યૈરપિ જીવૈઃ ।

હે જિનેશ્વર ભગવંત, આ સંસારમાં અનંત વાર ભમતા
એવા મેં તે તે જીવોના સ્થાનકોમાં જવા આવવા રૂપ એવા
પૂર્વે કહેલા સર્વ ભાવો (બનાવો) અનંત વાર પ્રાપ્ત કરેલા છે
જવી રીતે મેં પ્રાપ્ત કરેલા છે, તેવી રીતે બીજા જીવોએ પણ
પ્રાપ્ત કરેલા છે.

एतेन स्वामिनः पुरः स्वदुःखं निवेदितं ।

આ કહેવાથી ગ્રંથકારે પ્રભુની આગળ પોતાનું દુઃખ નિવે-
દન કરેલાં છે. ૪૦

अथ तद्धिमोवचनलक्षणां प्रार्थनामाह ।

હવે ગ્રંથકાર તે જીવના સ્થાનોમાં રહેલા ગમના
ગમનરૂપ ભાવમાંથી છુટવા માટે પ્રાર્થના કરે છે.

मूल

संपद् तुम्ह भक्तस्स, दंडगपयभमणभग्ग-
हिययस्स !

दंडनियविरहसुलहं, लहु मम दिंतु मुरकप-
यं ॥ ४१ ॥

भावार्थ

हेजिनेश्वरो, हुमणां ओ चोवीश दंडक ३५ पदमां भ्रमणु
करवाथी जेतुं मन लज्जत थर्ष गयुंछे जेवा आ तभारा लक्तने
मनोदंड, वयनदंड अने कायदंड— ओ त्रणे दंडना विराभथी
सुखल जेवुं भोक्ष पद भने सत्वर आपो. ४१

अवचूर्णि

हे जिना इति पदं पूर्वस्थितमिहापि गृह्यते ।

तेन हे जिनाःसंप्रति इह जवे जवतां जक्तस्य

त्रिकरणशुद्ध्या जक्तिमतः ।

तेथी हे जिनो, संप्रति जेटवे हुमणां आ लवने विषे
तभारे लक्त जेटवे मन, वयन अने कायानी शुद्धि वडे तभारी
लक्ति वाणा जेवो.

दंभकपदेषु सूक्ष्मवादरपर्याप्तिपर्याप्तिरूपेषु

त्रमणं पुनः पुनर्गत्यागतिरूपं तस्माज्जग्नं नि-
वृत्तं हृदयं मनोयस्य एवंविधस्यमम विज्ञप्तिकर्तुः ।

भ्रमणु जेटवे वारंवार जवुं आववुं. तेभाथी जेतुं दृढय

(७०)

दंडक विचारः

भग्न थयेक्षुं छे जेवो विज्ञप्ति करनार ले हुं तेने.

दंरुत्रिकात् मनोवाक्कायानर्थप्रवृत्तिरूपाद्विर-
तानां सुलज्जं सुप्रापं दंरुत्रिकविरतसुलसं ।

भन वयन अने कायाना अर्थसां प्रवर्तका इप नए
दंडथो विराम पाभेका पुइषोने सुलल अटले सारी रीते प्राप्त
करी शकय जेवा.

मोक्षपदं लघु शीघ्रं ज्वंतो ददतु वितरंतु ॥४१॥

भोक्षपदने तमे शीघ्र आपो. ४१

ग्रंथकारः स्वनाम कथयति ।

ग्रंथकर्ता पोतानुं नाम कहेछे.

मूल.

सिरि जिणहंस मुणीसर, रज्जे सिरिधवल-
चंदसीसेण ।

गजसारेण लिहिया, एसा विन्नत्ति अप्पहि-
या ॥ ४२ ॥

भावार्थ

ज्ञानाचार वगेरेनी लक्ष्मीथी युक्त जेवा श्री जिनहंस
नामना आचार्यना राज्यने त्रिषे श्री धवलचंद्र नामना
जोपाध्यायना शिष्य गजसार नामना मुनिजे श्री वीर शास-
नना नायकने पोताना आत्माना हितने अर्थे आ विज्ञप्ति
रखेदी छे. ४२

अवचूर्णि

श्रीजिनहंससूरिनामानो ये श्रीजिनसमुद्सूरि
पट्टप्रतिष्ठिताः मुनीश्वराः खरतरगच्छाधिपतयः ।

श्री जिन समुद्र सूरिना पट्ट उपर गेठेला श्री जिनहंस
सूरि नामना खरतर गच्छना अधिपति जे आचार्य.

तेषां राज्यं गच्छाधिपत्यलक्षणं तस्मिन् ।

तेजानुं राज्यं गच्छतुं अधिपतिपणुं तेने विषे.

विजयसिद्धांतिकशिरामणीनां श्रीधवलचंद्रग-
णीनां शिष्येण संविग्नपंमिताज्ञयोदयगणि लालित-
पालितेन गजसारगणिना नाम्ना साधुना ।

विजय सिद्धांतीजोभां शिरोभण्डि ३५ श्रीधवलचंद्र गणीना
शिष्य अने संवेगी पंडित अलयोदयगणीजे लालनपालन
दरेला गजसार गणि नामना साधुजे

एषा विचारषट्त्रिंशिकारूपा श्रीतीर्थकृतां वि-
ज्ञप्तिर्लिखितेतिपदेनौद्धत्यं परिहृतं ।

आ विचार षट्त्रिंशिका ३५ श्री तीर्थकरेने विज्ञप्ति
लपेदी छे. लपेदी छे जे पदथी अथकारे पोतानुं उद्धतपणुं
छोडी दीधुं छे.

यद्वा पूर्वं यंत्रपत्रतया लिखिता ततः सुगम-
तायै सूत्रतया गुंफिता इत्यर्थः ।

यद्वा पूर्वे (पडेला) यंत्रपत्र ३५ लपेदी अने तेपत्री
सुगमताने भाटे सूत्र ३५ गुंथेदी छे. अथो अर्थ पणु थाय.

કિંન્નૂતા ।

તે વિચાર પડ્ત્રિંશિકા કેવી છે ?

આત્મહિતા અનેન જ્ઞવતિ હિ ધર્મઃ શ્રોતુઃ સ-
ર્વસ્યૈકાંતતો હિતશ્રવણાત્ ।

આત્માને હિતકારી છે. એટલે એનાથી એકાંતે હિતનું
શ્રવણ કરવાથી સર્વ શ્રોતાને ધર્મ થાય છે.

બ્રુવતો ઽનુગ્રહબુદ્ધ્યા વક્તુસ્ત્વેકાંતતો જ્ઞવન્તીતિ
સૂક્તં સ્થાપિતમ્ ।

અનુગ્રહ બુદ્ધિવડે વક્તા—કહેનારને એકાંતે ધર્મ થાય છે.
એ પ્રમાણે સારી રીતે કહેલું સ્થાપિત કરેલું છે. ૪૨

મૂલ

નિધિમુનિશરેંદુસંવલ્લિપીકૃતા પત્તને ઽવચૂર્ણિ-
રિયમ્ ।

સંશોધ્યા ધીમદ્ગિર્મત્વેદં બાલચાપલ્યમ્

॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ

સંવત ૧૫૭૯ ના વર્ષમાં પાટણ નગરને વિષે આ અવ-
ચૂર્ણિ લખેલી છે. તેને બાલકની અપલાયમાની બુદ્ધિમાન્ પુર-
ષોએ શોધી લેવી. ૧

इति दंढकप्रकरणस्यावचूर्णिः समाप्ता ।

शुद्धिपत्रम्

अशुद्ध	शुद्ध	पृष्ठ	पंक्ति.
प्रणीधाय	प्रणिधाय	१	६
कूर्वे	कुर्वे	१	७
सन्नासं ठाण	सन्ना संठाण	५	१३
वडिय	वेडिय	६	२०
-दात्रिधा	-दात्त्रिधा	६	२३
अर्द्ध	अर्द्ध	७	१०
दरशा	दशा	७	१३
समुद्रधात	समुद्धात	८	२०-२३
ज्यसा मृषा	असत्य मृषा	१०	१७
संष्य	संष्या	१२	१२
दिग्म्य	दिग्म्य	१३	१
संज्ञा	संज्ञा	१३	६
हेतुवादापदेशिनी	हेतुवादापदेशिणी	१३	१६
अवतारयीत	अवतारयति	१४	११
वेअविय	वेजविय	१०	१२
वडिय	वेडिय	२०	१६
-स्तमुद्धुर्ता	-स्तमुद्धुर्ता	१०	१७
अंत	अंत	११	६
अंत	अंत	२१	१५

(२)

देवदा	देवठं	२२	३
ढगां	ढगं	२२	४
संधयण	संधयण	२२	८-११-१६
--उरसा	--उरंसा	२३	१५
न्यानेन	न्यायेन	२४	१३
-पकाय	-पकाया	२५	८
सबेपि	सबेवि	२६	१०
मिन्धत्ती	मिन्धत्ती	३१	४
ज्जाणिय	ज्जाणियं	३३	५
अतुर्दीन	अक्षुर्दीन	३३	११
दर्शनिनः	दर्शिनः	३४	६
निरण	निरण	३४	१६
ज्जवन्ति	ज्जवन्ति	३५	१३
वमता	वमतां	३५	२२
योय	योग	३७	२
दंडक	दंडक	३७	१०
उपयाग		३७	११
रज्जान्मके		३१	८
निच्च		४१	२२
असुराण	असुराणं	४५	१८

Serving JinShasan

094587

gyanmandir@kobatirth.org

